

Arm in een rijke gemeente

Kansen(on)gelijkheid in het onderwijs in twee plattelandsgemeenten

April 2021

Voorwoord

Het mooiste en tegelijk het meest indrukwekkende aan (kwalitatief) onderzoek doen is het afnemen van interviews. Mensen gunnen je zo maar een kijkje in de meest intieme aspecten van hun leven. Dat was bij dit onderzoek niet anders. En dan blijkt hoe sterk en weerbaar en tegelijk kwetsbaar ouders kunnen zijn. En hoe enorm de veerkracht van kinderen kan zijn. Het ene moment zat ik te praten met een vrolijke puber, waar de creativiteit en de levenslust van afspatte en het volgende moment zag ik een moeder in tranen, die toch vastbesloten was haar kinderen een fijn thuis te bieden.

In dit geval kwam daar nog eens het voorrecht bij dat ik eens per week een dagdeel aanwezig mocht zijn op het kantoor van de Stichting Welzijn Tubbergen-Dinkelland, van waaruit ik samen met vier bachelorstudenten van de opleiding social work en hun begeleider Anne Lansink onderzoek mocht doen. In een periode van vooral thuiswerken was de woensdagochtend een moment om naar uit te kijken en het was dan ook een teleurstelling dat we vanwege een coronabesmetting van één van de studenten weer vanuit huis moesten werken.

Het was een plezier om met zijn zessen bij elkaar te komen om te werken aan dit onderzoek. Cas Zwerink, Danique Pasveer, Lotte van de Kamp en Justin Wendrich hebben als studenten een belangrijke bijdrage geleverd aan het verzamelen van de data voor dit onderzoek. Hun betrokkenheid maakte het samenwerken gemakkelijk.

Dit onderzoek zou echter niet mogelijk geweest zijn zonder de medewerkers van de Stichting Welzijn Tubbergen-Dinkelland. Allereerst natuurlijk Mariska Jogems, die meteen toen ik het idee opperde bereid was om er tijd en energie te steken. Helaas moest zij vanwege ziekte het stokje overdragen aan Anne Lansink, die, hoewel haar functie nieuw voor haar was, mij enorm op weg geholpen heeft. En als laatste, maar zeker niet als minste, moet ik Astrid Wessling noemen die enorm geholpen heeft bij het werven van mensen voor de interviews.

De meeste dank gaat echter uit naar de leerkrachten die de tijd namen om hun visie op kansenongelijkheid in de klas en daarbuiten uiteen te zetten en vooral ook naar de ouders en kinderen die ons als interviewers even toelieten in hun wereld. Het kijkje dat zij mij en de studenten gunden in hun dagelijkse leven en werk en de hoop en zorgen die daar bij horen, was heel bijzonder.

Enschede, 20 april 2021

Ben Bokseveld

Samenvatting

Voor het thema kinderarmoede is de laatste tijd veel aandacht, mede als gevolg van de televisieserie “Klassen” en de SIRE-campagne (<https://campagne.sire.nl/>). Kinderarmoede wordt vaak gesitueerd in stedelijke omgevingen en inderdaad groeien daar ook meer kinderen in armoede op en is het daar ook ruimtelijk meer geconcentreerd. Dat neemt niet weg dat ook in niet-stedelijke gebieden kinderen opgroeien in gezinnen met een krappe beurs; zelfs in gemeenten die bovengemiddeld welvarend zijn

Er is betrekkelijk weinig onderzoek gedaan naar kinderen in dergelijke welvarende, niet-stedelijke gebieden die in armoede opgroeien. Lopen zij tegen dezelfde moeilijkheden en beperkingen op? Is kansenongelijkheid scherper of juist niet wanneer jij de enige in de klas bent die geen geld heeft om op vakantie te gaan of om te sporten? Om dit uit te zoeken voerden we vanuit het lectoraat social work van Saxion een onderzoek uit in de Twentse gemeenten Tubbergen en Dinkelland. In beide gemeenten samen leven naar schatting ongeveer 425 kinderen in een gezin met een inkomen tot 120% van het wettelijk sociaal minimum (de bijstandsnorm). In Tubbergen gaat het om 4% van de kinderen; in Dinkelland om 5%.

We spraken met medewerkers van de gemeenten en met armoedecoördinatoren en we lazen evaluaties van gemeentelijk armoedebeleid. Daarnaast voerden we semigestructureerde interviews met ouders die gebruik maken van de gemeentelijke minimaregelingen voor kinderen, met hun kinderen in de leeftijd van 11 tot 14 jaar en vervolgens ook met de leerkrachten van die kinderen. Wat ervaren ouders en kinderen aan kansenongelijkheid; op school, maar ook in het sociale leven? Hoe kijken leerkrachten aan tegen het verschijnsel kansenongelijkheid? Wat doen zij om kansenongelijkheid in het onderwijs tegen te gaan?

Uit de antwoorden komt naar voren dat kinderen in Tubbergen en Dinkelland relatief weinig last hebben van beperkingen in hun sociaal functioneren, die het gevolg zijn van armoede. Kinderen hebben over het algemeen een sterk en gevarieerd sociaal netwerk en gaan ook om met kinderen uit rijkere gezinnen. Een uitzondering geldt wellicht voor kinderen die al vanaf de basisschool in een andere plaats naar school gaan, bijvoorbeeld omdat ze aangewezen zijn op speciaal onderwijs. Ook op school voelen de meeste kinderen zich prettig. Wel valt op dat sommige kinderen al erg “volwassen” opvattingen hebben over de waarde van bijvoorbeeld merkartikelen.

Ouders lijken meer last te ondervinden van de beperkingen die hun financiële situatie met zich meebrengt. Zij doen erg hun best om ervoor te zorgen dat het thuis toch gezellig is en dat hun kind bijvoorbeeld na de vakantie ook iets te vertellen heeft op school. Daarnaast lijken zij een zekere druk te ervaren om niet buiten de boot te vallen in een omgeving waar de meeste gezinnen beduidend meer te besteden hebben. Slechts één ouder komt er openlijk voor uit dat zij moeite heeft om de eindjes aan elkaar te knopen en bijvoorbeeld

vrijstelling moet vragen van de vrijwillige ouderbijdrage. De meeste ouders echter proberen zo weinig mogelijk op te vallen.

Veel scholen hebben het idee dat ze vrij goed zicht hebben op wie er in armoede opgroeit. Ze vinden over het algemeen dat ze voldoende maatwerk bieden aan deze kinderen, juist ook tijdens de coronapandemie. Dat wordt meestal ook zo ervaren door de ouders, maar niet altijd. Soms ondernemen scholen goedbedoelde initiatieven die de ouders als onnodig of zelfs belastend ervaren. De aanbeveling voor scholen is dan ook om in gesprek te gaan met ouders die in armoede leven en niet uit te gaan van veronderstellingen over waar deze ouders behoefte aan zouden kunnen hebben. Daarnaast zouden scholen hun best kunnen doen om extra kosten voor ouders zo veel mogelijk te beperken en, waar ze toch onvermijdelijk zijn, zo voorspelbaar mogelijk te laten zijn, zodat ouders zich er op kunnen voorbereiden.

Docenten vinden dat zijzelf en hun school voldoende maatwerk bieden. Toch zijn ze geïnteresseerd in informatie over het verschijnsel kinderarmoede en de voorzieningen die er zijn voor kinderen uit arme gezinnen. Hier kan een taak liggen voor het lokale welzijnswerk. Daarnaast wil een deel van de docenten in de lessen graag aandacht besteden aan het bevorderen van financiële geletterdheid van leerlingen, maar is men niet bekend met het aanbod aan lesmateriaal en gastlessen dat er is.

Voor gemeenten lijkt het van belang om een ruimhartig beleid te (blijven) hanteren als het gaat om minimavoorzieningen voor kinderen. De kinderen die wij interviewden maakten allen gebruik van voorzieningen ten behoeve van school en de meesten waren dankzij de ondersteuning van de stichting Leergeld ook in staat om deel te nemen aan een sport of een andere vrijetijdsactiviteit.

Inhoud

1. Inleiding	10
1.1 Opgroeien in armoede	11
1.2 Arm in een rijke gemeente	12
1.2.1 Kinderarmoede in Tubbergen en Dinkelland.	12
1.3 Tubbergen en Dinkelland	13
1.3.1 Algemeen	13
1.3.2 Arm en rijk in Tubbergen en Dinkelland	14
1.4 De beleidscontext: wat doen de gemeenten voor kinderen in armoede?	16
2. Methode	20
2.1 Dataverzameling	20
2.1.1 Werving	20
2.1.2 Interviews	21
2.2 Analyse	21
3. Resultaten	23
3.1 De geïnterviewden	23
3.2 De ervaring van kansenongelijkheid	24
3.2.1 Kinderen over kansenongelijkheid	24

3.2.2	Ouders over kansenongelijkheid	24
3.2.3	Leerkrachten over kansenongelijkheid	25
3.3	Minder hebben dan anderen	25
3.3.1	Kinderen over minder hebben dan anderen	26
3.3.2	Ouders over minder hebben dan anderen	27
3.4	De sociale gevolgen van opgroeien in armoede	28
3.4.1	Kinderen over de gevolgen	28
3.4.2	Ouders over de gevolgen	29
3.4.3	Leerkrachten over de gevolgen	31
3.5	Verwachtingen	31
3.5.1	Verwachtingen ten opzichte van school	31
3.5.2	Verwachtingen richting de gemeente	33
3.5.3	Verwachtingen met betrekking tot anderen	33
3.6	Meedoen op school	33
3.6.1	Kinderen over meedoen op school	34
3.6.2	Ouders over meedoen op school	34
3.6.3	Leerkrachten over meedoen op school	36
3.7	Ondersteuning	40
3.7.1	Kinderen over ondersteuning	40
3.7.2	Ouders over ondersteuning	40
3.7.3	Leerkrachten over ondersteuning	42

3.8	Belemmerende factoren	42
3.8.1	Kinderen over belemmerende factoren	42
3.8.2	Ouders over belemmerende factoren	43
3.8.3	Docenten over belemmerende factoren	44
3.9	Bevorderende factoren	45
3.9.1	Bevorderende factoren volgens kinderen	45
3.9.2	Bevorderende factoren volgens ouders	45
3.9.3	Bevorderende factoren volgens docenten	46
3.10	Adviezen	47
3.10.1	Adviezen van kinderen	47
3.10.2	Adviezen van ouders	47
3.10.3	Adviezen van docenten	48
4.	Conclusies	51
4.1	Belemmeringen volgens kinderen	51
4.2	Belemmeringen volgens ouders	52
4.3	Belemmeringen volgens docenten	54
4.4	Wat werkt bevorderend?	55
5.	Discussie	57
6.	Aanbevelingen	62
6.1	Aanbevelingen voor gemeenten	62

6.2	Aanbevelingen voor welzijnsorganisaties	63
6.3	Aanbevelingen voor scholen	65
6.4	Tot besluit: de landelijke overheid	68
7.	Literatuur	69

Foto: Jon Tyson op www.unsplash.com

1. Inleiding

In 2018 leefden in Nederland ongeveer 268.000 kinderen in een gezin dat moest rondkomen van een inkomen onder de lage-inkomensgrens. Vooral kinderen uit eenoudergezinnen groeien relatief vaak in armoede op. Het feit dat een of twee ouders een baan hebben biedt niet altijd bescherming tegen armoede: ruim een derde van de kinderen in armoede groeit op in een gezin waar het inkomen hoofdzakelijk uit betaald werk komt (CBS, 2019a). Ook in bovengemiddeld welvarende gemeenten komt kinderarmoede voor.

In dit hoofdstuk schetsen we een beeld van de gemeenten waar het onderzoek plaatsvond, de omvang van het verschijnsel kinderarmoede en het beleid dat beide gemeenten voeren om kinderen in armoede te ondersteunen.

1.1 Opgroeien in armoede

Een laag inkomen vergroot de kans op problematische schulden (CBS, 2020a). Uit onderzoek is bekend dat problematische schulden kunnen leiden tot een slechtere gezondheid (Balmer, Pleasance, Buck & Walker, 2006) en tot een groter beroep op jeugdzorg, ggz en andere voorzieningen zoals de Wmo. Leven van een laag inkomen doet een groot beroep op de financiële vaardigheden van mensen. Dit terwijl hun “doenvermogen” (WRR, 2017) vaak beperkt is door de stress die voortkomt uit armoede (Mullainathan & Shafir, 2013).

In een onderzoek onder bijna 600 huishoudens van Wijzer in Geldzaken (2021) kwam naar voren dat bijna de helft (46%) zich wel eens zorgen maakt over geld. Van die mensen die zich wel eens zorgen maken, denkt 60% dat hun kind daar niets van merkt. Van de jongeren zegt echter 30% dat ze weten dat hun ouders zich wel eens zorgen maken over geld. 16% zegt het niet te weten.

Opgroeien in een omgeving waar financiële stress aan de orde van de dag is, kan ook de ontwikkeling van kinderen beïnvloeden. Stress op jonge leeftijd kan invloed hebben op de ontwikkeling van executieve functies en het geheugen, en kan leiden tot het ontwikkelen van gevoelens van permanente angst (Luby et al., 2013; Katsnelson, 2015). Hak en Ellens (2019a) vonden dat in Dinkelland 24% van de kinderen, afkomstig uit een gezin met een laag inkomen (tot 120% van het wettelijk sociaal minimum) een indicatie op grond van de Jeugdwet had. Voor kinderen uit een gezin met een inkomen boven de 120% was dit slechts 7%. In Tubbergen waren deze cijfers respectievelijk 34% en 8% (Hak & Ellens, 2019b). Hoewel deze cijfers niet alles zeggen, geven ze een indicatie van de samenhang tussen armoede en de ontwikkeling van gedragsproblemen. Overigens kunnen de negatieve effecten van armoede in belangrijke mate gedempt worden door een liefdevolle omgeving en goede zorg, bijvoorbeeld van de kant van de ouders (Luby et al., 2013; Stallen, 2017; Van Sprundel, 2020).

Scholen vormen een belangrijke vindplaats voor armoede onder kinderen. Een en ander op voorwaarde dat docenten en/of andere medewerkers signalen van armoede herkennen en ter sprake weten te brengen. De Sociaal Economische Raad (2017) noemt in haar advies het huidige inkomensbeleid van de Nederlandse overheid ineffectief voor het bestrijden van kinderarmoede. Een van de aanbevelingen die gedaan worden is om de samenwerking van het sociale domein met scholen te verbeteren. Allereerst zouden scholen kunnen helpen om kinderen te leren, met geld om te gaan. De SER doet echter nog twee andere aanbevelingen. Scholen zouden een niet vrijblijvend onderdeel moeten worden van de (gemeentelijke) keten van armoedebestrijding. Met name worden functies als signaleren, informeren en doorverwijzen genoemd.

Als scholen een bijdrage aan armoedebestrijding willen leveren veronderstelt dat, zoals gezegd, dat ze armoede bij hun leerlingen signaleren. Dat is vaak niet eenvoudig. Armoede is een taboe-onderwerp, zelfs onder goede vrienden. Kinderen zullen dan ook vaak proberen te verbergen dat ze in armoede leven (Steketee et al., 2013; Van der Hoek, 2005). Het is dus van belang om de signalen te herkennen die kunnen duiden op armoedeproblematiek. Met name in België is op dit punt al veel werk verricht (DIVA, n.d.;

EcoHuis Antwerpen, 2015), waarbij soms ook problemen met de executieve functies op zich al als signaal gezien worden voor armoede (EcoHuis Antwerpen, 2017). In Nederland schreven Lusse en Kassenberg (2020) een handreiking voor scholen, waarin ze een groot aantal interventies beschrijven, onderverdeeld in signalerende, ondersteunende en stimulerende benaderingen.

1.2 Arm in een rijke gemeente

Armoede - en daarmee kinderarmoede - concentreert zich in de steden en, in mindere mate, in de voormalige veenkoloniën, Zeeuws-Vlaanderen en de Flevopolders (SCP, 2019). Het is dan ook logisch dat veel onderzoek naar kinderarmoede zich concentreert op de grote steden. Ook op het platteland en zelfs in relatief rijke gemeenten komt echter kinderarmoede voor.

1.2.1 Kinderarmoede in Tubbergen en Dinkelland.

Kinderarmoede komt in zowel Tubbergen als Dinkelland relatief weinig voor. Het is er echter wel en zelfs in toenemende mate. Tabel 1 laat dit zien. Het gaat in deze tabel om het aantal kinderen dat bekend is bij de gemeente. Hak en Ellens (2019a; 2019b) verklaren de sterke stijging doordat de gemeente kinderen in een gezin met een laag inkomen nu beter in beeld heeft. Tabel 1 laat zien hoe veel kinderen in de gemeenten Tubbergen en Dinkelland opgroeien in een gezin met een laag inkomen.

Tabel 1.

Aantal kinderen in een gezin met een inkomen tot max. 120% van het sociaal minimum

	2015	2018
Tubbergen	104	173
Dinkelland	185	250

Ontleend aan Hak & Ellens, 2019a en 2019b

Dit betekent dat in 2018 in Tubbergen 4% en in Dinkelland 5% van de minderjarigen opgroeide in een gezin dat moest rondkomen van een inkomen van 120% van het sociaal minimum of minder. Het grootste deel van deze kinderen woont zelfs in een huishouden met een inkomen op of onder het sociaal minimum. Zie tabel 2.

Tabel 2.

Aantal kinderen in een gezin met een inkomen tot max. 100%, resp. 120% van het sociaal minimum

	Tot 100%	100-120%	Tot 120%
Tubbergen	118	55	173
Dinkelland	179	71	250

Ontleend aan Hak & Ellens, 2019a en 2019b

Hoewel dit serieuze aantallen zijn, kennen beide gemeenten geen arme wijken. Dat zou er echter ook toe kunnen leiden dat armoede relatief onzichtbaar is en dat leerkrachten armoede minder snel signaleren. Eén van de doelen van dit onderzoek is om na te gaan of dit inderdaad het geval is en hoe ouders en kinderen die wel in armoede leven, dit ervaren. Is het anders om arm op te groeien in een overwegend rijke gemeente? Tegen welke belemmeringen lopen ouders, kinderen en hun leerkrachten aan? Welke zaken helpen kinderen juist om zich te ontwikkelen?

Dat leidt tot de volgende onderzoeksvragen.

- Welke belemmeringen ervaren kinderen in armoede als het gaat om meedoen op school en in de samenleving?
- Welke belemmeringen zien ouders van deze kinderen als het gaat om het meedoen van hun kind op school en in de samenleving?
- Welke belemmeringen zien leerkrachten van deze kinderen als het gaat om het meedoen van het kind op school en in de samenleving?
- Welke initiatieven en voorzieningen vergemakkelijken en/of bevorderen het meedoen van kinderen op school en in de samenleving?

Van “meedoen op school” spreken we als een kind dezelfde mogelijkheden en middelen heeft als klasgenoten om (a) goede schoolresultaten te behalen en (b) plezierige relaties met medeleerlingen te onderhouden. Van “meedoen in de samenleving” is sprake als een kind dezelfde kansen heeft als anderen om een sociaal netwerk op te bouwen en deel te nemen aan activiteiten in verenigingsverband en culturele activiteiten..

1.3 Tubbergen en Dinkelland

1.3.1 Algemeen

Tubbergen en Dinkelland zijn twee gemeenten in het noordoosten van Twente, die sinds 2013 hun ambtelijke apparaat hebben ondergebracht in één organisatie, Noaberkracht. De gemeente Dinkelland is in 2001 ontstaan uit een fusie tussen de gemeenten Denekamp, Ootmarsum en Weerselo. Dinkelland had in 2020 26.461 inwoners, waarvan 22% jonger was dan 20 jaar. Dat komt overeen met het landelijk gemiddelde. In 2019 kende de gemeente een beroepsbevolking van 14.000 personen, van wie een relatief groot deel werkzaam was in banen met een middellage complexiteit (54%, tegen 42% landelijk). In vergelijking met de rest van Nederland werken er relatief veel mensen in de landbouw, de bouwnijverheid en de horeca (It's Public, 2021a).

De gemeente Tubbergen grenst aan Dinkelland en heeft 21.275 inwoners. Daarvan was 19% jonger dan 20 jaar; minder dan het landelijk gemiddelde. De gemeente kende in 2019 een beroepsbevolking van circa 12.000 personen. Opvallend veel mensen zijn werkzaam in banen met een middellage complexiteit (55%, tegen 42% landelijk) en opvallend weinig in een baan met een hoge complexiteit (18% om 32% landelijk). Werknemers in de landbouw en vooral de bouwnijverheid zijn binnen de beroepsbevolking het sterkst oververtegenwoordigd, vergeleken met de rest van Nederland (It's Public, 2021b).

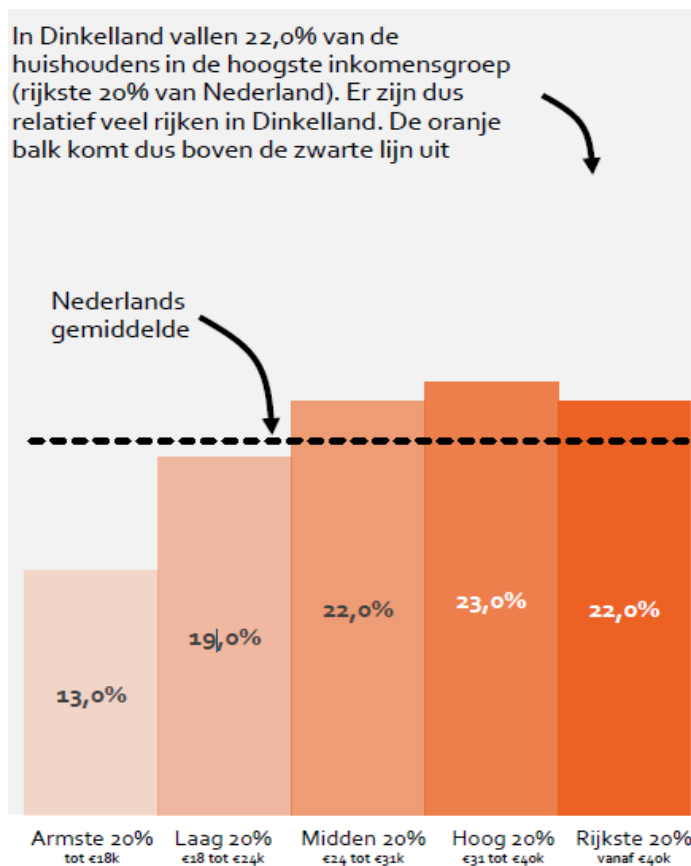
1.3.2 Arm en rijk in Tubbergen en Dinkelland

Dinkelland

Dinkelland is een relatief rijke gemeente. Het gemiddelde besteedbaar inkomen lag in 2018 op € 49.400, tegen € 43.400 landelijk. Daarmee behoort Dinkelland tot de 18% gemeenten in Nederland met het hoogste gemiddelde inkomen. Als we Nederlandse bevolking op basis van inkomen verdelen in cohorten van telkens 20%, dan zijn de armste 20% (besteedbaar inkomen tot ca. € 18.000) en de 20% daarboven (besteedbaar inkomen tussen € 18.000 en € 24.000) ondervertegenwoordigd. De rijkste 60% zijn oververtegenwoordigd. Figuur 1 laat dit zien.

In vergelijking met de rest van Nederland groeien er weinig kinderen op in een gezin dat is aangewezen op de bijstand: 2,6% tegen 6,1% landelijk. Ook het beroep op jeugdzorg is beduidend lager dan in de rest van het land. In Dinkelland maakt 6,4% van de jeugdigen gebruik van jeugdzorg; landelijk is dat 10% (gegevens ontleend aan It's Public, 2021a).

Als we naar het vermogen van huishoudens kijken zit Dinkelland ver boven het gemiddelde in Nederland. In Dinkelland bedroeg het mediane vermogen van huishoudens in 2019 € 196.300, tegenover een mediaan van € 49.800 voor heel Nederland. Dit heeft vooral te maken met de aanwezigheid van boerenbedrijven en een relatief oude populatie (CBS, 2020b).

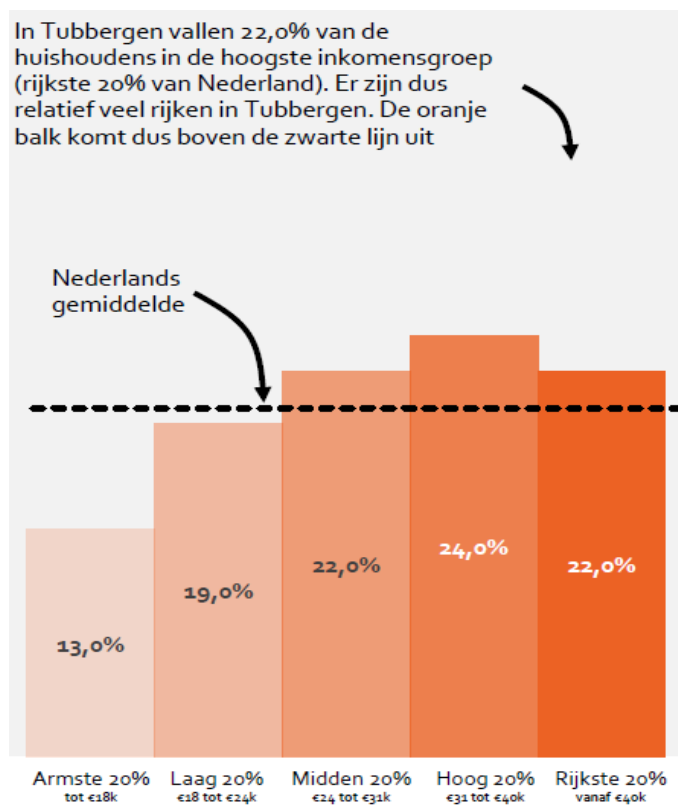

Figuur 1. Verdeling huishoudens in Dinkelland naar inkomen, vergeleken met Nederland; 2019 (It's Public, 2021a)

Tubbergen

Net als Dinkelland is Tubbergen is een relatief rijke gemeente. Het gemiddelde besteedbaar inkomen lag in 2018 op € 49.100, tegen € 43.400 landelijk. Daarmee behoort Tubbergen tot de 19% gemeenten in Nederland met het hoogste inkomen. De inkomensverdeling lijkt op die van Dinkelland. Als we Nederlandse bevolking op basis van inkomen verdelen in cohorten van telkens 20%, dan zijn de armste 20% (besteedbaar inkomen tot ca. € 18.000) en de 20% daarboven (besteedbaar inkomen tussen € 18.000 en € 24.000) ook in Tubbergen ondervertegenwoordigd. De rijkste 60% zijn oververtegenwoordigd. Figuur 2 laat dit zien.

Net als in Dinkelland ligt het vermogen per huishouden ver boven het gemiddelde in Nederland. In Tubbergen lag het mediane vermogen in 2019 bij € 209.600 per huishouden; meer nog dan in Dinkelland. Dit heeft ook in Tubbergen vooral te maken met de aanwezigheid van boerenbedrijven en een relatief oude populatie. (CBS, 2020b)..

Figuur 2. Verdeling huishoudens in Tubbergen naar inkomen, vergeleken met Nederland; 2019 (It's Public, 2021a)

1.4 De beleidscontext: wat doen de gemeenten voor kinderen in armoede?

Het armoedebeleid in de gemeenten Tubbergen en Dinkelland komt sterk overeen doordat beide gemeenten een gemeenschappelijke ambtelijke organisatie hebben. In beide gemeenten is het armoedebeleid in 2016 vastgesteld en in 2018 onderzocht door onderzoeksbureau KWIZ (Hak & Ellens, 2019a en 2019b). Uitgangspunten van beleid zijn (gemeente Tubbergen, 2016; gemeente Dinkelland, 2016):

- Het stimuleren van eigen verantwoordelijkheid van burgers voor het eigen welzijn en dat van elkaar;
- Maatwerk in ondersteunende voorzieningen door de gemeentelijke overheid;
- Terugdringen van sociaal isolement wanneer dit door financiële oorzaken ontstaat
- Woonplaatsbeginsel

In beide gemeenten is een coördinator armoedepreventie aangesteld, die fungeert als laagdrempelige toegang tot de inkomensondersteunende voorzieningen. Deze coördinator fungeert bovendien als spil in de uitvoering van het minimabeleid en van de armoedepreventie binnen de gemeente. Zij is niet in dienst van de gemeente, maar van de Stichting Welzijn Tubbergen-Dinkelland (SWTD).

Voor huishoudens met een laag inkomen zijn er zeven inkomensondersteunende regelingen. De regelingen zijn weergegeven in tabel 3, met per gemeente het bereik van elke regeling; dat wil zeggen het percentage van de beoogde doelgroep dat er gebruik van maakt. Voor de meeste regelingen geldt een inkomen tot maximaal 120% van het sociaal minimum als voorwaarde om in aanmerking te komen. Voor kwijtschelding komen alleen huishoudens met een inkomen op of onder het sociaal minimum in aanmerking en voor de collectieve zorgverzekering geldt een maximum van 130% van het wettelijk sociaal minimum.

Tabel 3.

Bereik inkomensondersteunende regelingen per gemeente

	Bereik Tubbergen	Bereik Dinkelland
Kwijtschelding	61%	79%
Bijzondere bijstand	15%	14%
Individuele inkomensvoet	60%	57%
Collectieve zorgverzekering	75%	76%
Maatsch. Participatie	6%	10%
Kindpakket	88%	55%
Stichting Leergeld	70%	18%

Ontleend aan Hak & Ellens, 2019a en 2019b

De regelingen worden hieronder kort toegelicht.

Kwijtschelding

Huishoudens met een inkomen rond het sociaal minimum kunnen kwijtschelding aanvragen voor de afvalstoffenheffing, de rioolheffing en de onroerende-zaakbelasting.

Bijzondere bijstand

Mensen met een inkomen tot 120% van het sociaal minimum, die bijzondere noodzakelijke kosten hebben en die niet zelf kunnen betalen kunnen financiële ondersteuning krijgen. Is het inkomen hoger dan 120%, dan wordt de draagkracht berekend. Voor zover de uitgave noodzakelijk is en de draagkracht overstijgt, wordt deze vergoed.

Individuele inkomenstoelage

Dit is een toeslag voor mensen die drie jaar of langer een inkomen hebben op het sociaal minimum of daaronder.

Collectieve zorgverzekering

Huishoudens met een inkomen tot 130% van het sociaal minimum kunnen een collectieve aanvullende zorgpremie afsluiten bij zorgverzekeraar Menzis. Dit levert korting op de premie op en extra ruime vergoedingen.

Regeling bevordering maatschappelijke participatie

Deze regeling biedt huishoudens met een inkomen tot 120% van het minimum een bijdrage voor de kosten van sport, een abonnement, lidmaatschap van de bibliotheek of deelname aan culturele of educatieve activiteiten.

Kindpakket

Het kindpakket is bedoeld voor kinderen uit een huishouden met een inkomen tot 120% van het minimum. Het is mogelijk om kosten vergoed te krijgen voor, kleding, uitstapjes of een verjaardag (via de verjaardagsbox). Het kindpakket bestaat uit verschillende deelpakketten, zoals het meedoenpakket, het schoolpakket en de verjaardagsbox.

- Het meedoenpakket vergoedt maximaal € 150,00 per kind, per jaar (voor kinderen tot 12 jaar is dat € 100). Ouders kunnen het gebruiken voor kleding of voor andere benodigdheden om hun kind mee te laten doen met leeftijdsgenootjes, zoals activiteiten of uitstapjes.
- Het schoolpakket biedt een jaarlijkse vergoeding die ouders kunnen besteden aan bijvoorbeeld: schoolmateriaal, schoeltas, fiets, telefoon, laptop, tablet, rekenmachine enzovoort. In Tubbergen gaat het om een bedrag van maximaal € 300,00 per jaar voor kinderen ouder dan 12 jaar en € 100,00 voor kinderen onder de 12 jaar. In Dinkelland om € 200,00 per jaar voor alle kinderen tussen de 4 en de 18 jaar.
- De verjaardagsbox is een doos met slingers, taart, traktaties en cadeautjes voor kinderen die jarig zijn. Bij voldoende middelen biedt men gezinnen ook een vakantiebox voor de zomer en een Sintbox voor Sinterklaas. Dit is echter afhankelijk van de sponsoring en de giften die binnenkomen.

De Stichting Leergeld

Leergeld is een onafhankelijke stichting en werkt niet vanuit de gemeente. Wel verwijst de gemeente gezinnen die gebruik maken van een van de andere inkomensondersteunende voorzieningen naar Leergeld. Leergeld kan financieel steun bieden bij sportbeoefening, culturele vorming en speciale schoolkosten, zoals de ouderbijdrage, buitenschoolse activiteiten of huiswerkbegeleiding (op indicatie van school)

Tabel 3 laat zien dat het bereik van de kindgebonden voorzieningen in Tubbergen erg hoog is, maar dat het in Dinkelland daar duidelijk bij achterblijft. Navraag bij de coördinator armoedepreventie leverde geen verklaring op voor dit verschil.

Foto: Stormy All op www.unsplash.com

2. Methode

Dit hoofdstuk beschrijft hoe we te werk zijn gegaan bij het verzamelen en analyseren van de onderzoeksdata.

2.1 Dataverzameling

2.1.1 Werving

Deelnemers aan het onderzoek werden geworven via de coördinator armoedepreventie in elk van beide gemeenten. De coördinator benaderde ouders met een laag inkomen (in de praktijk alleen ouders die gebruik maken van een van de in het vorige hoofdstuk beschreven minimavoorzieningen) met kinderen in de leeftijd van 11 tot 14 jaar. De reden om een ondergrens van ten minste 11 jaar aan te houden was dat jongere kinderen vermoedelijk minder goed in staat zijn hun gedachten over hun situatie onder woorden te brengen. Door kinderen van 11 tot 14 jaar in het onderzoek te betrekken was het mogelijk om ervaringen met betrekking tot zowel primair als secundair onderwijs te inventariseren. De (diffuse) bovengrens van 14 jaar hebben we aangehouden omdat we vermoedden dat vanaf die leeftijd andere zaken van belang worden, waardoor deze groep niet goed vergelijkbaar is met jongere adolescenten. Daarmee zeggen we echter niet dat ook voor oudere adolescenten armoede geen grote invloed kan hebben.

In de werving legde de coördinator armoedepreventie uit dat er een interview met de ouder zou worden afgenomen en dat het daarnaast de bedoeling was om één van de kinderen in de genoemde leeftijdsgroep te interviewen. Het kind zou daarvoor een VVV-geschenkbon ter waarde van € 10 krijgen. Wanneer één of beide ouders lieten weten dat zij bereid waren een interview te geven, gaf de coördinator de contactgegevens door aan de onderzoeker. Vervolgens vond eerst een interview met één van de ouders plaats en daarna met één van de kinderen. Bij één gezin werden er twee kinderen geïnterviewd; bij een

andere ouder wilde het kind uiteindelijk toch geen interview geven. Bij twee huishoudens zijn wel de kinderen geïnterviewd, maar niet hun ouders.

Na afloop van het interview met de ouder werd deze om toestemming gevraagd om de klassendocent of mentor van het kind te interviewen. Daarbij gold de afspraak dat het interview niet over het kind zou gaan, maar over de ervaringen van de leerkracht met armoede in het algemeen en de visie van school daarop. Vervolgens werd de leerkracht benaderd met een verzoek voor een interview. Daarbij werd de naam van het kind genoemd, maar werd nadrukkelijk gesteld dat het interview niet over het kind zou gaan, maar over kinderarmoede in het algemeen, de visie van de docent daarop en het beleid van school.

2.1.2 Interviews

In totaal zijn er 19 semigestructureerde interviews afgenomen: 7 met kinderen, 7 met hun docenten en 5 met ouders. De interviews werden deels in de periode april-juni 2020, deels in november en december 2020 afgenomen. De interviews vóór de zomer werden door de onderzoeker afgenomen; die in de periode daarna door vier studenten social work.

Elk interview werd afgenomen aan de hand van een vooraf opgestelde topiclijst. Vanwege de coronamaatregelen was het niet mogelijk de interviews face-to-face af te nemen. Om die reden werden alle interviews via Microsoft Teams gevoerd en opgenomen. Bij één moeder en haar dochter werden de interviews via de telefoon gevoerd, omdat de internetverbinding van het gezin van onvoldoende kwaliteit was. Van deze interviews werd een geluidsopname gemaakt.

2.2 Analyse

Alle opnames werden door een student getranscribeerd. Vervolgens werden de transcripten in Atlas-ti (versie 9; Friese, 2019) geïmporteerd en gecodeerd. Met elkaar samenhangende codes werden samengevoegd tot één codegroep (bijvoorbeeld “Belemmerende factoren” of “School”).

Vervolgens werd een Code-Document Table gemaakt om te onderzoeken welke codegroep vaak of juist minder vaak voorkwam in welk type interview. Daarbij werd onderscheid gemaakt tussen interviews met ouders, met kinderen uit het primair onderwijs, kinderen uit het voortgezet onderwijs, docenten uit het primair onderwijs en met docenten uit het voortgezet onderwijs. Het ging in deze stap nog niet om de inhoud van de citaten maar puur om de vraag hoe vaak welke codegroep voorkwam bij welk type geïnterviewde.

Ten slotte werden via de zogeheten Query Tool de bij zo'n codegroep horende citaten verzameld en weer uitgesplitst naar ouders, kinderen uit het primair onderwijs, kinderen uit het voortgezet onderwijs, docenten uit het primair onderwijs en docenten uit het voortgezet onderwijs. In deze stap ging het wel om de inhoud van de citaten, bijvoorbeeld: welke belemmeringen zien ouders, welke zien de kinderen en welke de docenten? Of welke sociale gevolgen van opgroeien in armoede zien geïnterviewden uit elk van deze groepen? De resultaten zijn te vinden in het volgende hoofdstuk.

Foto: Oliver Hale op www.unsplash.com

3. Resultaten

In dit hoofdstuk geven we een overzicht van de belangrijkste thema's die in de interviews aan de orde kwamen. In elke paragraaf komt eerst het perspectief van het kind aan de orde, dan dat van de ouders en ten slotte dat van de docent. Bij kinderen en docenten maken we onderscheid tussen primair en voortgezet onderwijs.

3.1 De geïnterviewden

In het vorige hoofdstuk schreven we dat er vijf ouders geïnterviewd zijn; vier vrouwen en één man. Van de vier vrouwen waren er drie alleenstaande ouder. Eén vrouw en de man waren getrouwd. De man was werkzoekend en de getrouwde vrouw arbeidsongeschikt, met een partner die een inkomen uit loondienst had. Van de drie alleenstaande ouders had er één een betaalde baan. De andere twee hadden een arbeidsongeschiktheidsuitkering of een uitkering Participatiewet.

Van één moeder wilden de kinderen bij nader inzien toch niet meewerken aan een interview. Van een andere moeder zijn twee kinderen geïnterviewd. Verder spraken we met twee kinderen zonder dat we hun ouders interviewden. Deze kinderen waren afkomstig uit een eenoudergezin.

Vier kinderen zaten ten tijde van het interview nog op de basisschool; drie gingen naar het middelbaar onderwijs. Van de basisschoolleerlingen bezocht er één, een uit het Midden-Oosten afkomstig kind, een NT2-school. Eveneens vier kinderen woonden in Dinkelland (twee leerlingen van het primair onderwijs en twee van het secundair onderwijs); drie in Tubbergen (twee primair onderwijs, één voortgezet onderwijs). Van de zeven kinderen waren er vier meisjes en drie jongens.

Doordat we van elk kind de groepsleerkracht of de mentor interviewden was bij de docenten de verhouding PO/VO eveneens 4:3. Van de leerkrachten waren er vijf vrouw en twee man.

3.2 De ervaring van kansenongelijkheid

Ervaren ouders en kinderen kansenongelijkheid als gevolg van verschillen in inkomen? En hoe kijken docenten hier tegenaan? In onze interviews met ouders, kinderen en docenten vroegen we hier naar. Dat leverde de volgende uitkomsten op.

3.2.1 Kinderen over kansenongelijkheid

Kinderen hebben niet, of slechts in beperkte mate, de ervaring dat zij minder kansen hebben dan kinderen uit gezinnen met een ruimer inkomen. Het lijkt erop alsof zij hun situatie als vanzelfsprekend beschouwen. Natuurlijk, er zijn wel gezinnen waar ze meer geld hebben. Daar kunnen ze wel op vakantie, hebben ze twee auto's en een groot huis. Toch lijkt het erop dat kinderen in armoede dit niet als problematisch ervaren.

3.2.2 Ouders over kansenongelijkheid

Bij ouders is het beeld wisselend. Twee van de vijf ouders ervaren verschillen in kansen op sociaal gebied en/of op het vlak van onderwijs. Zij lopen er vooral tegenaan dat andere ouders en ook niet alle leerkrachten zich daar altijd van bewust lijken

Ik denk dat docenten een stukje bewustwording van wat houdt het in en wat doet het met ouders en wat heeft het voor effect op de kinderen...ik denk dat docenten zich daar gewoon niet echt bewust van zijn wat dat voor effect heeft. Bijvoorbeeld dat gezeur over het schoolgeld, ja je kunt er wel honderdduizend keer een mail achteraan sturen van, je hebt niet betaald, maar wat heeft dat voor een emotioneel effect op de ouders? En uiteindelijk komt dat ook bij de kinderen terecht, want op een gegeven moment komt er een punt dat je tegen je kind moet zeggen, sorry maar je mag vandaag niet mee en dan ben je als ouder de boeman, terwijl de schuld eigenlijk bij de school ligt, in dit geval. (D8: 286)

Andere ouders ervaren wel verschillen in financiële mogelijkheden, maar vinden dat hun kind goed ondersteund wordt door school, gemeente en/of het lokale welzijnswerk. Dat gevoel lijkt vooral te leven bij ouders van kinderen in de lagereschoolleeftijd.

3.2.3 Leerkrachten over kansenongelijkheid

Eén docent uit het voortgezet onderwijs heeft het idee dat er geen sprake is van kansenongelijkheid. Voor zover dat er wel is, wordt dat adequaat gecompenseerd door school, vindt zij.

Een andere docent, van een NT2-basisschool ziet geen kansenongelijkheid als gevolg van armoede. School probeert voor ieder kind doelen te formuleren die aangepast zijn op zijn of haar niveau.

Ik weet niet precies wat ik met het woord armoede aan moet. Want als ze geen eten hebben en ze zien er niet uit, dat vind ik echt armoe. Maar dat is ook zo'n betrekkelijk begrip. Wanneer is dat echt armoe? (D19: 143-143).

Een andere leerkracht, eveneens uit het primair onderwijs, ziet ook meer verschillen tussen kinderen *binnen* een sociaaleconomische groep dan tussen de groepen onderling:

Soms zie je dat kinderen met arme ouders inderdaad wat teruggetrokken zijn maar dan komt dat meer omdat ze zelf teruggetrokken zijn en niet per se omdat de ouders wat armer zijn (d20; 20-20).

Deze docent lijkt echter vooral te doelen op het sociaal functioneren van kinderen, want als het om het schools presteren gaat ziet hij wel degelijk belemmeringen voor kinderen uit arme gezinnen; zeker wanneer ze in de coronatijd thuisonderwijs moeten volgen en er maar één laptop voor het hele gezin beschikbaar is. Een andere docent uit het voortgezet onderwijs vindt echter dat kinderen uit arme gezinnen het ook op sociaal vlak moeilijker hebben:

...dus dat [laptops en tablets, BB] is allemaal wel te regelen, maar je ziet wel nou ja kinderen die in, nou ja, een wat rijkere omgeving opgroeien, dat die soms ook wel wat zelfverzekerder zijn en ook qua kleding, dat ze daar ja iets makkelijker in rondlopen dan kinderen die die kansen niet krijgen.(D18:23).

Dat deze opmerking juist van een docent uit het voortgezet onderwijs komt, is geen toeval. Diverse keren merken ouders en docenten op dat het bezit van merkkleding of de juiste oortjes pas op de middelbare school van belang wordt. Op de basisschool letten kinderen daar nog niet zo op.

3.3 Minder hebben dan anderen

Als je opgroeit in een arme buurt, ben je een van de velen die arm zijn (Hornstra, Van de Veen, Peetsma & Volman, 2015). Opgroeien in een arm gezin in een gemeente als Tubbergen of Dinkelland betekent dat je een uitzondering bent. Dat kan voor ouders een extra druk met zich meebrengen, zoals we in paragraaf 3.4.2. zullen zien. Het kan echter ook betekenen dat kinderen meer omgang hebben met kinderen uit andere sociaaleconomische milieus. In een dorp is er vaak maar één basisschool en er is geen sprake van ruimtelijke segregatie met alle nadelige gevolgen van dien (Sins, 2020).

Hetzelfde geldt voor vrijetijdsbesteding. Het aantal verenigingen is beperkt. Daardoor komen kinderen uit verschillende milieus elkaar toch steeds weer tegen, althans voor zover zij lid zijn van een vereniging.

Hoe ervaren kinderen het feit dat zij minder geld te besteden hebben dan anderen? En hoe ervaren hun ouders dat? Daarover gaan de volgende twee paragrafen. Leerkrachten, zowel van het primair als van het voortgezet onderwijs, maakten hier geen opmerkingen over. Vandaar dat zij hier ontbreken.

3.3.1 Kinderen over minder hebben dan anderen

Kinderen merken wel dat andere gezinnen meer geld hebben, maar zijn daar vrij neutraal over. Van de basisschoolkinderen merkt één kind op dat hij het wel eens jammer vindt dat hij niet altijd dezelfde dingen kan kopen als anderen. De rest van de geïnterviewde kinderen lijkt het als een gegeven te beschouwen.

INT: Worden de kinderen die minder geld hebben, niet zo'n mooie fiets, worden die daar wel eens mee gepest?

KIND: Bij ons niet maar bij andere kinderen weet ik het niet. Maar bij ons team niet.

INT: Dan hebben jullie een fijn team.

KIND: Ja, niemand gaat pesten. Ik zat vroeger bij een team, die gingen me wel een beetje pesten. Niet over rijk of arm, ik weet niet waarover.

Maar in dit team pest niemand mij, niemand wordt gepest (D2: 93-96).

Meer nog dan de basisschoolkinderen zijn ook de kinderen uit het voortgezet onderwijs zich ervan bewust dat andere kinderen meer te besteden hebben. Eén meisje houdt er als vanzelf al rekening mee dat haar ouders het niet zo breed hebben.

Sommigen die gaan heel vaak op vakantie of die gaan heel veel leuke dingen doen en dat kunnen wij dan weer niet doen. Soms ook wel een beetje aan kleding, soms zie je, zeg maar, echt wel dat ze best wel dure dingen hebben. En zelf ook dure dingen kopen en dan ben ik daar zelf, omdat... in deze situatie ben ik daar dan wat minder... dan ben ik daar wat terughoudender mee of zo (D9: 296-296).

Met name Air Pods worden vaak genoemd als uiterlijk teken van verschil tussen kinderen van welvarende ouders en kinderen van ouders met een krappere beurs. Twee van de drie kinderen die naar het voortgezet onderwijs gaan vinden merkartikelen maar onzin en een van hen vindt kinderen die veel van die spullen hebben zelfs verwend. Eén jongen vindt het wel moeilijk dat hij nooit op vakantie kan.

3.3.2 Ouders over minder hebben dan anderen

Drie van de vijf geïnterviewde ouders vertellen dat hun kind merkt dat het thuis financieel krapp(er) is. Eén ouder vindt dat heel moeilijk en wordt daar zelfs emotioneel over tijdens het interview.

Ze snappen het ook wel. Ze zeggen: “mama die doet alles maar alleen en die heeft maar één baan of één loon.” Dus dan moet alles van één loon en dan snappen ze wel dat dat niet kan. Ze vinden het heel jammer maar ze begrijpen het heel goed en des te meer wordt het gewaardeerd als we wel iets gaan doen. “Goh mama, kan dat wel? Wat leuk!”

INT: *Ja, dat is wel heel mooi.... Het doet je wel wat.*

Ja.

INT: *Vertel eens.*

Dan voel je je toch een beetje, ja hoe moet ik het zeggen.... Dan wil je wel heel graag maar sommige dingen kunnen gewoon niet en daar baal je van [SNIKT] (D7: 88-92).

Eén gezin is er financieel erg op achteruit gegaan doordat moeder vanwege een ziekte niet meer in staat is om te werken. Zij vindt het soms moeilijk om de kinderen te vertellen dat bepaalde zaken niet (meer) kunnen:

Ze zijn er niet heel erg mee bezig, maar ze weten het wel heel goed. Vakanties en zo, ja dat kan gewoon niet. Zomaar ergens naar toe gaan voor de leuk, ja helaas. Kleren kopen, wat we eerder gewoon deden, wat we leuk vonden, ja dat kan niet. Dat je wel veel bewuster wordt, ik merk dat ik dat de kinderen ook wel soms laat weten van, dat het allemaal niet zomaar meer kan. Ik gebruik ook wel, misschien moet ik dat niet doen, mijn spierziekte van, we zijn nu enkelverdieners en niet tweeverdieners en dat komt wel goed, maar we moeten wel nadenken over wat we doen. Dat stukje bewustwording ook voor hen. Het scheelt denk ik ook wel dat het sinterklaasgebeuren, daar geloven ze niet meer in, dat we dat overslaan. Wel een gezellige avond creëren en ook met Stichting Welzijn, heel leuk.. maar dat is dan allemaal niet meer echt nodig (D5: 203-203).

Overigens liet het daarop volgende interview met de dochter zien dat het meisje toch wel degelijk nadenkt over de financiële situatie en wat die met haar ouders doet:

DOCHTER: Ja mijn vader werkt best wel veel maar mijn moeder kan gewoon niet werken dus eigenlijk nee. Maar ik vind het wel echt...soms irriteer ik me er zelf ook wel aan dat zij dan naar zo'n ding moet en dat hun haar dan gewoon niet geloven en dat dan sommige mensen die het gewoon niet hebben die wel gewoon geld krijgen bijvoorbeeld van...ik weet niet hoe dat heet.

MOEDER: Het UWV.

DOCHTER: Ja dat. (D9: 426-430)

Zoals bovenstaande fragmenten al laten zien doen ouders veel moeite om toch leuke en waardevolle momenten met hun kinderen te hebben. Daarnaast proberen ouders, binnen alle beperkingen, hun kinderen bijzondere momenten mee te geven zodat zij op school ook iets te vertellen hebben na de zomervakantie:

Zoals afgelopen zomer zijn we wel bijvoorbeeld echt een dag naar het strand geweest, een hele dag, van morgens vroeg naar avonds laat. En we zijn naar vrienden van ons in Amsterdam geweest en daar hebben we ook overnacht. Dat was één overnachting, maar goed, dat is wel voor hun iets van dat ze gedaan hebben of zo. Dat ze iets kunnen vertellen. Ja, dus dat hebben we dan wel gedaan (D5: 220-220).

3.4 De sociale gevolgen van opgroeien in armoede

Welke gevolgen ervaren kinderen nu van het leven in armoede? Wat zijn de effecten op hun sociaal functioneren? En wat zien hun ouders en docenten daarvan?

3.4.1 Kinderen over de gevolgen

Alle drie de kinderen uit het voortgezet onderwijs ervaren wel de gevolgen van armoede voor hun dagelijks leven. Eén kind merkt dat ze minder uitjes heeft dan andere kinderen. Moeder compenseert dat door het thuis gezellig te maken. Dit meisje zit ten tijde van het interview op het eind van het eerste jaar van de middelbare school. Die school staat in haar eigen woonplaats. In haar nieuwe klas heeft ze drie goede vriendinnen. In haar vriendinnengroep merkt ze niet dat sommige kinderen meer geld hebben dan andere. In de klas merkt ze dat verschil wel, vooral materieel (kleding, oortjes, telefoon), maar ze heeft er niet zoveel last van. Op de basisschool was dat wel anders. Niet dat ze zelf gepest werd, maar andere kinderen werden wel gepest met hun kleding en hoe ze er uitzagen. Volgens haar gebeurde dat vooral online, dus buiten de klas.

Een ander kind gebruikt haar verjaardagsgeld om haar hobby te kunnen blijven doen. Ze zit bij twee verenigingen en de stichting Leergeld betaalt maar voor één contributie. Ze vertelt dit heel nuchter, maar het betekent wel dat ze heel goed moet nadenken waar ze haar geld aan uitgeeft.

Nou ik vind het eigenlijk niet heel erg want ik heb er niet echt heel veel last van want ze moeten zelf doen wat ze willen. Maar soms denk ik ook wel even van: moet dat dan weer want je kan toch ook gewoon voor dingen sparen of zo? In plaats van airpods waar je eigenlijk...of een airpodshoesje waarvan je denkt: serieus, moet dat?

INT: *Ja, dus meer eigenlijk dat je denkt van nou doe een beetje normaal.*

Ja. (D9: 312-316)

Dit meisje zit op het moment van het interview aan het eind van het eerste jaar van haar middelbare school. Die school staat in de stad, een kilometer of 10 verderop. Veel van haar vriendinnen van de lagere school zitten op een andere school. Desondanks heeft ze nog

een hecht contact met die vriendinnen. Daarnaast heeft ze op haar nieuwe school vriendinnen gemaakt. Dit meisje is heel tevreden; ze geeft haar leven een 8,5.

Armoede is geen gespreksonderwerp tussen haar en haar vriendinnen. Ze weet dan ook niet of er klasgenoten zijn van wie de ouders ook weinig geld hebben. Ze vermoedt dat ze de enige is, maar dit lijkt weinig gevolgen te hebben voor haar zelfbeeld.

Het derde kind zit in het tweede jaar van het praktijkonderwijs. Ook hij heeft een aantal vrienden op zijn nieuwe school. En net als de twee meisjes praat hij niet met zijn vrienden of zijn klasgenoten over de financiële situatie thuis. Daardoor weet hij niet of er in de klas nog meer kinderen zijn die het thuis krap hebben. Hij vindt het vooral moeilijk dat hij niet op vakantie kan. Daarnaast moet ook hij gericht sparen als hij iets wil hebben.

De basisschoolkinderen weten wat vaker wie van hun vrienden ook uit een gezin met een krappe beurs komen. Mogelijk heeft dat te maken met het feit dat men in een dorp meer van elkaar weet dan in de stad.. Twee van de vier basisschoolkinderen weten wie van hun klasgenoten er ook uit een gezin komen waar ze het niet breed hebben. Eén kind praat ook wel eens met vriendinnen over het feit dat ze thuis niet veel te besteden hebben.

De meeste basisschoolkinderen merken wel dat andere kinderen gemakkelijker dingen kunnen kopen, maar ze beschouwen dat als een gegeven. Eén jongen heeft het er wel eens moeilijk mee dat, zoals hij het noemt, andere kinderen "echt meer vrijheid hebben om dingen te doen" (D14: 114-114). Volgens zijn moeder kan hij goed sparen als hij iets echt graag wil hebben, maar zelf vindt hij dat toch nog wel eens moeilijk:

INT: *ja, wat vind je van sparen?*

KIND: *Ja, handig af en toe een beetje ingewikkeld, ja, want dan zie je iets wat heel leuk is, en dan ga je daarvoor sparen. En dan wanneer je het uiteindelijk hebt, dan vind je het niet meer leuk (D9: 103-104).*

3.4.2 Ouders over de gevolgen

Alle ouders zeggen wel iets over de gevolgen die ze zien van het opgroeien in armoede. Eén van de ouders vertelt, net als haar dochter, over het feit dat deze haar verjaardagsgeld moet gebruiken voor haar sport. Dit meisje zit ook nog op een andere sport en krijgt maar één van beide vergoed vanuit de Stichting Leergeld. Moeder vertelt, net als haar dochter, dat het meisje veel vriendinnen heeft. Volgens haar komt dat mede doordat het gezin in een klein dorp woont. Daar is niet veel keuze als het gaat om vrijetijdsbesteding en dat draagt er aan bij dat de verschillen tussen kinderen ook niet zo groot zijn. Kinderen komen elkaar voortdurend tegen, aldus moeder.

Een andere ouder vertelt over de stress die het leven in armoede oproept, hoezeer ze ook haar best doet om dit te voorkomen. Moeder kan de ouderbijdrage niet in één keer betalen. Ze heeft dit per mail gemeld bij school, maar nooit een reactie gekregen. Ondertussen blijven de betalingsherinneringen komen en zijn de kinderen bang dat ze niet op schoolreis kunnen. Moeder probeert de kinderen hier buiten te houden, maar als de kinderen haar vragen of ze het schoolgeld al betaald heeft zegt ze eerlijk dat ze er mee bezig is.

De betalingsherinneringen leiden zelfs tot spanningen met haar ex-echtgenoot:

Mijn ex wordt daar dus ook helemaal gek van, want hij krijgt die mails dus ook, want wij staan als ouders ingeschreven. Ik krijg dan weer ruzie

met hem, ja waarom betaal je dat dan niet, betaal dat dan toch een keer. Zo krijg je onderling toch ook weer extra stress en word je er nog een keer mee geconfronteerd, als je al knetterhard je best doet om het te kunnen betalen, maar het lukt gewoon niet. Hoe graag je het ook wil. In dit geval moet ik dus ook verantwoording af gaan leggen aan mijn ex, zo van, ja maar waar betaal ik dan alimentatie voor? Van alle kanten krijg je een berg stress over je heen die eigenlijk gewoon niet nodig is in mijn ogen (D8: 165-165).

De oudste dochter van deze vrouw sport overigens op hoog niveau. De vergoeding van de Stichting Leergeld is niet voldoende om de kosten te dekken. Moeder heeft echter door creatief onderhandelen voor elkaar gekregen dat zij minder hoeft te betalen dan andere ouders. Ze levert allerlei praktische ondersteuning tijdens en tussen de wedstrijden en krijgt in ruil daarvoor een flinke korting.

In zijn algemeenheid valt op dat ouders erg hun best doen om ervoor te zorgen dat hun kind in sociaal opzicht zo veel mogelijk kan meedoen. Een moeder op de vraag of haar kinderen dezelfde kansen krijgen om mee te doen in de samenleving als andere kinderen:

Ja, mijn kinderen wel.

INT: *Dat komt er heel overtuigend uit.*

Ik sta daarvoor, ik regel, mocht het nodig zijn voor de clubjes waar ze bij zitten met sporten, dan regel ik het zo dat het wél kan en dat ik toch mee kan rijden. Dat ik oppas heb. Ik wil gewoon dat ze mee kunnen doen dus daar moet ik gewoon voor zorgen denk ik (D7: 53-56)

Deze moeder probeert het ook thuis extra gezellig te maken om te compenseren voor het feit dat ze minder uitstapjes kan maken met haar kinderen.

Waar kinderen betrekkelijk weinig stress ervaren als gevolg van het feit dat ze in armoede leven, ligt dat bij enkele ouders anders. Bij hen wordt die stress mede bepaald door het feit dat ze in een klein dorp wonen en hun armoede voor anderen weinig zichtbaar is. Ze willen koste wat het kost voorkomen dat hun kinderen een aparte positie innemen in de klas, maar dat is niet altijd gemakkelijk. Zo heeft de basisschool van één van de kinderen bedacht dat het goed is dat alle kinderen in de klas die in dezelfde maand jarig zijn, gezamenlijk hun verjaardag vieren. Zo kunnen ze de hele klas uitnodigen en wordt er niemand buitengesloten.

Dat is heel leuk en dat werkt heel goed. Dan kun je de kosten delen door 5. Maar dan gaan ze bowlen, dan gaan ze schaatsen, ze gaan naar de McDonalds. Maar voor een klas van 26 gedeeld door 5, dan is het nog wel 60 of 80 euro. Dat vind ik dat wel wat minder leuk, het idee is goed maar dan ga je ook niet zeggen: "dat kan ik niet of wil ik niet". Dus dan hou je er van tevoren al rekening mee dat je straks die uitgave hebt.

INT: *Dus dat hebben ze wel mooi gedaan, maar niet goed over nagedacht?*

Ze hebben er wel goed over nagedacht maar niet goed bij stilgestaan dat er ook mensen zijn met een lager budget. Er zijn mensen die het voortouw nemen, dat is heel fijn en die regelen van alles en ze zeggen: "dan delen we dat gewoon." Maar dan gaan ze er wel zo vanuit dat dat kan en dat dat haalbaar is. (D7: 84-86)

3.4.3 Leerkrachten over de gevolgen

Docenten uit het voortgezet onderwijs noemen niet veel gevolgen van armoede. Eén docent ziet wel dat kinderen uit welvarender gezinnen meer zelfvertrouwen hebben; mogelijk door hun kleding. De kans om buiten de groep te vallen is voor leerlingen uit arme gezinnen wel groter, al hangt dat van meer factoren af. Ze ziet dat leerlingen uit armere gezinnen graag bij de groep willen horen en zich daar dan gelijk ook weer schuldig over voelen:

Nou ja onze leerlingen zijn sociaal emotioneel ook dan nog niet zo ver om die gevolgen daarvan in te zien en ze willen toch wel de nieuwste dingen hebben want dan horen ze erbij. Nou ja en daarin voelen ze zich ook wel weer een klein beetje schuldig ten opzichte van de ouders. Dus dat, je ziet wel dat vooral onze leerlingen en de doelgroep die jullie onderzoeken daar wel zich ergens een beetje bewust gaan worden van wat kan wel en wat kan niet. Ze willen er toch wel heel graag bij horen en ja van 11 tot 14 is wel een cruciale leeftijd van goh hoe ontwikkel je jezelf daarin (D18: 35-35).

Een andere docent ziet de relatie met armoede niet zo, wanneer het gaat om sociaal participeren. Hij legt eerder een verband met wat de kinderen van huis uit meekrijgen aan bijvoorbeeld sociale vaardigheden. Hij werkt op een kleinschalige school. Als er al kinderen zijn die buiten de groep vallen, dan valt dat snel genoeg op. Bovendien voelen de kinderen zich veilig genoeg om naar de docent toe te komen als ze ergens mee zitten.

Docenten uit het primair onderwijs zien soms wel praktische gevolgen van armoede. Zo noemt een docent uit een van de kleinere kerkdorpen het feit dat sommige kinderen geen fruit of brood bij zich hebben als ze naar school komen. Ouders worden daar dan wel op aangesproken door de leerkracht, maar deze heeft in die situatie ook een stagiaire er op uitgestuurd om broodjes te halen.

Over het algemeen echter zien ook deze docenten niet dat de sociaaleconomische status van het gezin van invloed is op het sociaal functioneren van kinderen. Eén docent kan zich wel voorstellen dat die invloed er is, maar kent er zelf geen voorbeelden van. Een ander denkt dat het pas op de middelbare school aan de orde komt.

3.5 Verwachtingen

3.5.1 Verwachtingen ten opzichte van school

Verwachtingen van ouders zijn divers. Sommige ouders vinden het prettig als ze actief benaderd worden door school, bijvoorbeeld op het moment dat er extra uitgaven aankomen in verband met een buitenschoolse activiteit. Eén ouder zou het prettig vinden om dan even gebeld te worden:

Je hebt eigenlijk zoveel aan je hoofd en ook met het financiële gedoe allemaal, het wordt je zelf ook te veel in je hoofd. Dat je er soms ook niet aan denkt van, oh ja dat en oh ja dat....(D4:468).

Maar er is ook een ouder die het liefst ziet dat school vooral geen speciale dingen doet. “Geef gewoon goed onderwijs,” zegt zij. Kinderen moeten niet het gevoel krijgen dat zij speciaal zijn. Ze stelt juist prijs op privacy. Dat komt overigens overeen met de verwachting die één van de kinderen (niet haar kind) op het VO uitspreekt als ze het over een klassenuitje heeft:

Ja, mevrouw [NAAM MENTOR] had daar...ik weet niet of de school daarvoor betaalt of mevrouw [NAAM MENTOR] met naar de kermis gaan maar die hadden wel voor mij betaald. Maar ik denk dan zeg maar van waarom moet de rest dan wel betalen? Ja ik vind dat een beetje raar of zo.

INT: Wat vind je precies raar dan?

Ja dan denk ik zo van ik wel en hun niet. Ja dat vind ik wel oneerlijk of zo. Maar toch is het eigenlijk wel eerlijk maar ik vind het gewoon oneerlijk.

INT: En eigenlijk zeg je, eigenlijk kunnen ze gewoon het beste voor iedereen betalen en dan heb je ook geen verschil.

Ja. (D3: 384-392)

Eén moeder is duidelijk kritischer ten opzichte van school. Zij vindt dat school (een middelbare school) als zij kiest voor digitaal onderwijs, ook moet zorgen dat de bijbehorende devices op school aanwezig zijn. School mag niet van ouders eisen dat zij deze zelf aanschaffen. Ze wijst erop dat school hier ook middelen voor krijgt. Als het noodzakelijk is dat kinderen thuis ook nog dingen voor school doen, dan moet de school er voor zorgen dat kinderen van wie de ouders geen geld hebben om een laptop of tablet te kopen er één te leen kunnen krijgen.

Deze ouder vindt het ook belangrijk dat scholen zich bewust zijn van het bestaan van (kans)armoede en van de gevolgen van de keuzes die zij maken. Deze mevrouw heeft veel problemen met school gehad rond de betaling van het schoolgeld:

INT: Je hebt dus een gesprek samen met [HULPVERLENER] op school. Wat is daar uitgekomen?

RESP: Ja dat was een gesprek met iemand van de administratie hier van [WOONPLAATS] en twee leden van de ouderraad en de mensen uit de ouderraad, die schrokken eigenlijk van mijn verhaal en zij konden zich wel inleven in de zin van, goh ik snap dat het heel vervelend is dat je continu die betalingsherinneringen krijgt terwijl het eigenlijk gewoon vrijwillig is. Zij wilden ook met school daarover in gesprek gaan van, ja maar hoe kunnen we dit nu aanpakken zonder dat mensen zich gelijk gênant voelen, zodat die drempel wat lager wordt (D8: 178:180).

Behalve de hierboven geciteerde leerling (D3) hebben kinderen niet echt duidelijke verwachtingen van school. Als ze toch een antwoord moeten geven komen ze met suggesties als “af en toe geld geven voor een extraatje” of “de leerkracht zou de kleren die haar eigen kinderen niet meer passen aan arme leerlingen kunnen geven”.

3.5.2 Verwachtingen richting de gemeente

De ouders zijn redelijk tevreden over de ondersteuning vanuit de gemeente en het sociaal werk. Eén ouder zou het wel prettig vinden als er door de gemeente meer gratis activiteiten voor jongeren georganiseerd werden. Ze heeft twee kinderen die in een andere plaats naar het speciaal onderwijs gaan. Daardoor hebben ze weinig contacten in het dorp zelf. Kinderen hebben nog geen duidelijk beeld van wat de gemeente doet. Als hun gevraagd wordt wat de gemeente of de regering zou kunnen doen voor kinderen die in armoede opgroeien, zeggen ze dat de regering mensen meer geld zou moeten geven, een standpunt dat overigens ook door het NIBUD gedeeld wordt (Bos & Verberk, 2021). Docenten spreken in het algemeen weinig verwachtingen uit, maar één docent uit het primair onderwijs denkt wel dat gemeenten nog meer hun best zouden kunnen doen om mensen te bereiken die nu nog geen beroep doen op inkomensondersteunende voorzieningen.

3.5.3 Verwachtingen met betrekking tot anderen

Eén ouder zou willen dat andere ouders zich wat meer bewust zou zijn van de beperkingen die het leven in armoede met zich meebrengt. Op de school van één van haar kinderen worden soms dingen georganiseerd door ouders, die zij zich eigenlijk niet veroorloven kan:

Ja, nou ja, weet je.. als je heel weinig geld hebt en voor mij was het toen heel erg moeilijk om te zeggen van, nou ja moet je eens luisteren ik heb heel weinig geld, ik heb weinig te besteden, mijn kind kan hier niet aan meedoen. Of he, met schoolgeld of dat soort dingen. Voornamelijk wat die ouders hebben gedaan, ja dan zat je daar in dat groepje en twee of drie ouders die besloten van, goh laten we dat mooi doen. Niet even nadenken van, zouden er ouders zijn die dat niet kunnen betalen? (D4: 458)

Kinderen hebben soms heel concrete oplossingen als het om armoedeproblematiek en het meedoen op school en in de samenleving gaat. Als hun naar een oplossing gevraagd wordt, noemen enkele kinderen dat ouders zouden moeten gaan werken. Voor één moeder, die parttime werkt, is dat duidelijk een pijnlijk moment. Zij doet naast haar werk ook nog een studie en ziet niet veel mogelijkheden om nog meer te werken.

3.6 Meedoen op school

Dit onderzoek richt zich op de vraag of kinderen uit arme gezinnen dezelfde kansen hebben om mee te doen in de (lokale) samenleving en op school. Met dat laatste doelen we dan vooral op de schoolprestaties. Krijgen kinderen uit arme gezinnen dezelfde kansen om goed te presteren op school? Wat doen scholen (of wat laten ze achterwege) om kansengelijkheid op school te bevorderen voor kinderen uit arme gezinnen? Ook deze vragen legden we weer voor aan zowel kinderen als ouders en leerkrachten.

3.6.1 Kinderen over meedoen op school

Kinderen vinden het over het algemeen fijn op school. Ze hebben een goede relatie met hun mentor of groepsleerkracht. Eén meisje, dat op het voortgezet onderwijs zit, vertelt wel dat haar mentor tijdens een klassenuitje aanbod om dit voor haar te betalen. Hoewel het meisje dit heel aardig vond, voelde ze zich er ook niet helemaal prettig bij omdat ze zich in een uitzonderingspositie geplaatst voelde.

Een ander meisje, dat nu ook op het voortgezet onderwijs zit, herinnert zich dat een klasgenootje in groep 7 van de basisschool veel gepest werd. In haar beleving greep de leerkracht niet in. In groep 8 deed de leerkracht dat wel en toen was het ook gedaan met het pesten. Dit meisje vertelt ook nog dat leerlingen die zelf geen laptop hebben tijdens de lockdown een Chromebook van school kunnen meekrijgen. Volgens haar maakt niemand daar echter gebruik van. Moeder bevestigt dat en zegt dat de hele procedure om zo'n Chromebook mee te krijgen nogal stigmatiserend is:

School biedt in dit geval wel laptops aan, maar wat is het dan? Kinderen moeten naar de administratie en een formulier tekenen: en public, waar iedereen bijstaat. Iedereen weet waar het formulier voor is en iedereen weet dat op het moment dat jij een papier staat te tekenen en je krijgt een iPad. Dat je dus een iPad te leen hebt van school. Dat is gênant. Dan weet iedereen gelijk van oh, die ouders hebben geen geld (D8:180-180).

Van de kinderen in de basisschoollleeftijd zegt één meisje dat ze het erg fijn vindt op school. Hoewel ze met haar vriendinnen niet praat over wie veel te besteden heeft en wie weinig, besteedt school wel aandacht aan het onderwerp.

Opmerkelijk genoeg zeggen kinderen vrij weinig over school. Voor zover ze dat wel doen komt het er op neer dat ze gewoon meedoen met de rest.

3.6.2 Ouders over meedoen op school

Ouders zijn verdeeld in hun oordeel over school. Twee ouders zijn zeer positief, twee andere zijn uitgesproken kritisch. Eén ouder laat zich ook kritisch uit over school, maar dat heeft niet direct met het thema armoede te maken. Zijn zoon zit op een NT2-school en hij vindt dat zijn taalbeheersing zich daar onvoldoende ontwikkelt. Kinderen moeten in de klas Nederlands praten, maar zodra ze het klaslokaal uit zijn praten ze onderling Arabisch. School zou daar, in zijn ogen, meer toezicht op moeten houden.

De ouders die tevreden zijn noemen twee zaken. Eén ouder is erg te spreken over het feit dat school bij elke aankondiging van een activiteit die betaald moet worden nu standaard vermeldt dat ouders contact kunnen opnemen met school of de Stichting Leergeld als betaling bezwaarlijk is. De andere ouder is vooral tevreden over de extra begeleiding die haar zoon op de basisschool krijgt, waardoor hij in zijn eigen dorp naar school kan blijven gaan en niet naar het speciaal onderwijs hoeft. De noodzaak voor extra begeleiding heeft op zich niet met armoede van doen, maar het gezin is door de beperkte financiële middelen niet in staat om zelf aanvullende begeleiding te betalen. Deze ouder plaatst wel een kritische noot bij het idee van school om kinderen gezamenlijk hun

verjaardag te laten vieren (zie par. 3.4.2.), maar ze realiseert zich dat de intenties goed waren.

Bij een van de meer kritische ouders varieert het oordeel per school. Zij heeft twee dochters, die allebei het speciaal onderwijs bezoeken: één in het basisonderwijs en één in het voortgezet onderwijs. De basisschool organiseert veel extra activiteiten en excursies, zonder dat daarvoor kosten in rekening worden gebracht. Alle kosten worden uit de vrijwillige ouderbijdrage betaald. Daarnaast bood deze school aan om financieel bij te springen, zodat de dochter samen met twee klasgenootjes een verjaardagsfeest kon organiseren:

[DOCHTER] zit in groep 8 en nu hadden een aantal moeders.... die zeiden van: nou we gaan per drie kinderen voor iedereen een kinderfeestje houden. En dan houd ik mijn mond, want ik ga niet roepen van, maar ja moet je eens luisteren...

INT: Ik kan niet zoveel betalen.

Ja. En [DOCHTER] zei van: "Maar mama ik wil er toch niet heen, want ik hou niet van lawaai en drukigheid en dat soort dingen. Daar houdt ze ook niet van, hoor. En school, de directeur vond het ook wel heel sneu, ik heb het de directeur ook uitgelegd, maar de directeur was wel heel erg lief om te zeggen van: nou mocht het echt moeilijk zijn en mocht

[DOCHTER] nog mee willen doen dan hebben we een enveloppe klaar (D4: 204-208).

Over de VSO-school is ze veel minder te spreken. School weet dat het gezin arm is, maar dat is geen gespreksonderwerp op ouderavonden en moeder moet steeds zelf om hulp vragen. Daar komt bij dat op deze school voor alle extra activiteiten apart betaald moet worden.

Een andere ouder heeft eveneens een dochter die op de basisschool zit en één op een middelbare school. Over de basisschool is ook zij positief: er is weinig statuscompetitie tussen kinderen en school benadrukt dat iedereen evenveel waard is. Over de middelbare school is ze zeer kritisch. Dat heeft met name te maken met de schoolkosten. School geeft op de website te kennen dat het mogelijk is, een regeling te treffen voor de betaling van de ouderbijdrage, maar reageert niet op verzoeken om zo'n regeling. Moeder vindt de schoolkosten ook erg hoog en heeft tevergeefs gevraagd om een uitleg. Daarnaast vindt ze dat school erg star is met betrekking tot de eisen die men stelt aan de devices die kinderen gebruiken.

Het moet ook per se die en die iPad zijn, in mijn geval, ik had nog een oude laptop, of nou ja zo oud was die nog niet, die had ik van Jarige Job gekregen dat was nog een goed ding, mijn dochter kwam daarmee op school en het eerste wat ze op school te horen kreeg was, dat is een afgetrapt ding, dat werkt niet. Mijn dochter belde dus huilend mij op, vanaf school op de eerste schooldag van: mama mijn laptop is niet goed en die meester doet gemeen en het is allemaal niet goed en het moet een iPad zijn en dit zijn. Ik zei, weet je wat jij moet doen, je moet je nu omdraaien naar die docent en zeggen: dit zijn niet mijn zaken. Dit regel je maar met mijn ouders. Meer ga je niet zeggen. Dat heeft ze gedaan. Ja, toen kreeg ik dus een boze mail van school (D8: 180-180).

De school biedt de mogelijkheid om een device via huurkoop aan te schaffen. Daarvoor heeft men een overeenkomst met een bedrijf, maar dat wil moeder niet:

School zegt dan van, sluit maar een lening af. Op huurkoop kun je een laptop kopen of een iPad. Ja dan zit ik weer met een schuld waar ik geen behoefte aan heb en waar ik 3 jaar aan af moet betalen: 50 euro in de maand (D8: 186-186).

Mevrouw heeft ook nog een zoon die naar een andere school van dezelfde stichting gaat. Nadat deze zoon eerst twee jaar mee een iPad had gewerkt, ging hij naar een andere locatie, waarvoor hij een laptop moest aanschaffen. Haar voorstel om een los toetsenbord bij de iPad te kopen was voor school niet acceptabel. Ze voelde zich onder druk gezet om toch een laptop te kopen:

“Ja maar dan doet u uw kind tekort.” Ik zeg: ja prima, dan doe ik mijn kind maar tekort; dat interesseert me niet. Maar er wordt heel erg op je emotie en gevoel gespeeld en dat vind ik gewoon... kijk ik sta daar boven, maar er zijn genoeg ouders die daaronder gebukt gaan en die daar niet boven kunnen staan en dat vind ik gewoon heel moeilijk (D8: 202:202).

Ze heeft geprobeerd om andere ouders te mobiliseren om hierover hun beklag te doen.

Tevergeefs: ouders waren bang dat hun kind er op aangekeken zou worden:

Ja dat je daar dan een gesprek aangaat, omdat je dan minder budget hebt en dat je kind daar dan uiteindelijk op aangekeken wordt en toch anders benaderd wordt, omdat ze nu weten dat de ouders in armoede leven of ieder geval een mindere financiële situatie hebben (D8: 210-210)

3.6.3 Leerkrachten over meedoen op school

Zoals gezegd vonden de interviews plaats tijdens of na de eerste lockdown, in het voorjaar van 2020. Een groot deel van de opmerkingen die docenten maken over “meedoen op school” heeft dan ook betrekking op het verstrekken van devices (laptops of tablets) die nodig zijn om het onderwijs te kunnen volgen. Een ander deel van de opmerkingen gaat over het benaderen van leerlingen en ouders waarvan men vermoedt dat financiële krapte een belemmering kan vormen om het onderwijs goed te kunnen volgen. Docenten uit het basisonderwijs noemen daarnaast nog enkele keren voorbeelden van spontane ad-hocinterventies van docenten. Leerkrachten uit het voortgezet onderwijs noemen die niet, maar hebben het over extra ondersteuning, bijvoorbeeld bij het maken van huiswerk.

3.6.3.1 Devices

Tijdens de lockdown verstrekken de basisscholen een laptop, Chromebook of tablet in bruikleen zodat leerlingen de lessen kunnen volgen. Eén basisschool geeft daarnaast tekenspullen, potloden en papier mee naar huis. Bij de middelbare scholen ligt dat anders. Daar hebben ouders al een device moeten aanschaffen omdat het onderwijs daar, ook in

normale tijden, digitaal gegeven wordt. Eén docent zegt dat ouders zich kunnen melden als ze geen laptop kunnen betalen:

...op het moment dat er geen mogelijkheid is om die te betalen dan kunnen ze dat voor een bepaalde tijd aangeven, officieel bij ons op school. En dan kunnen we kijken wat er voor die leerling gedaan wordt. En op het moment dat een kind aangeeft "ik heb geen laptop" dan ga ik zelf kijken naar de ouders en dan ga ik zelf bellen van "goh wat is er aan de hand" en dan ga ik het zelf wel in gang zetten. En als er een laptop kapot is, dan is er een tijdelijke leenlaptop, dus met dat soort dingen wordt echt wel rekening gehouden merk ik zelf (D17: 20-20)

Ouders moeten dus zelf contact zoeken als de aanschaf een bezwaar vormt, maar als een leerling zonder laptop in de klas zit, neemt de leerkracht wel contact op. In dat geval wordt er verwezen naar de stichting Leergeld.

Een andere school biedt via een extern bedrijf, The Rent Company, een huurkoopconstructie aan voor ouders voor wie de aanschafprijs van een laptop een bezwaar is. Een en ander betekent wel dat ouders een schuld aangaan. De website van The Rent Company zegt dat er geen BKR-toetsing of –registratie plaatsvindt. Dat betekent dat ouders met een negatieve BKR-notering ook een device kunnen huren.

Bij een andere middelbare school, ten slotte, kunnen ouders die het niet kunnen betalen, een device te leen krijgen. Ook worden ouders naar de Stichting Leergeld verwezen. Als een apparaat defect raakt en ouders geen nieuwe kunnen betalen, kunnen ze er eveneens een in bruikleen krijgen.

3.6.3.2 Actief benaderen

Basisscholen zeggen over het algemeen dat ze goed in beeld hebben in welke gezinnen er sprake is van armoede. Dit omdat de leerkrachten een kind een jaar lang dagelijks zien. Slechts één basisschool is daar iets minder stellig over. Als de betreffende docent vermoedt dat de financiële situatie van ouders het meedoen op school bemoeilijkt, zoekt de intern begeleider contact en gaat ze op huisbezoek. Met ouders met een migratie-achtergrond zoekt zij sowieso actief contact. Tijdens de lockdown probeert school extra ondersteuning te bieden voor kwetsbare leerlingen, maar de leerkracht weet niet of ze die allemaal in beeld heeft.

Een andere docent zegt echter dat school wel snel door heeft wie het thuis financieel wat minder heeft. In zo'n geval wordt de intern begeleider ingeschakeld en verwijst men naar de Stichting Leergeld. Ook op een andere school stelt men dat armoedeproblematiek vaak al in de lagere klassen bekend is en dat de intern begeleider dan contact opneemt. Die intern begeleider is voldoende op de hoogte van inkomensondersteunende voorzieningen en helpt, indien nodig ook met aanvraag. Zelf gaat deze docent niet op huisbezoek, omdat ze daar de meerwaarde niet van inziet:

Weet je: ik ken mijn leerlingen en ik weet waar ze wonen en als dat niet het geval is, dan zou dat wel meerwaarde kunnen hebben denk ik, ja (D22: 76-76).

In de stad is dat misschien anders. Deze docent heeft in het verleden in de Randstad gewerkt. Daar gingen docenten standaard eens per jaar op huisbezoek en dat bleek soms wel "een eye-opener" (D22: 78-78).

Van de docenten in het middelbaar onderwijs zegt er één dat ze wel redelijk weet wie er in armoede leeft. Als het nodig is gaat ze daar zelf het gesprek ook wel over aan met ouders. Deze school benoemt in haar communicatie naar ouders dat er kwijtschelding mogelijk is voor de vrijwillige ouderbijdrage. De school biedt echter ook een verrijksprogramma voor getalenteerde leerlingen en daarvoor moet wel worden betaald. Een tweede docent uit het middelbaar onderwijs ziet wel dat financiële krapte soms de kansen van leerlingen belemmert. Tijdens ouderavonden benoemt deze docent het thema actief en verwijst zij regelmatig naar de Stichting Leergeld. De school is kleinschalig en doet een uitgebreide intake met leerlingen. Daarnaast gaan mentoren jaarlijks op huisbezoek. Zij vindt dat zo'n huisbezoek veel informatie oplevert:

Aan het begin van elk jaar gaan we op huisbezoek en dan kom je ook echt bij de ouders en kinderen thuis en dan zie je ook wel heel erg veel. En nou ja ik denk dat dat ook wel, nou ja een kracht is van het onderwijs dat je binnenkomt in het onderwijs en ook ziet van waar woon je en ja daar kun je wel heel veel uit halen (D18: 74-74).

De derde docent vertelt dat ouders actief benaderd worden, zodra de school merkt dat ze de ouderbijdrage niet kunnen betalen. Dit loopt via het zorgteam en de schoolmaatschappelijk werker. Opmerkelijk is wel dat dit dezelfde school is waarvan een van de ouders juist vertelde dat ze geen antwoord kreeg op haar vragen over de ouderbijdrage en dat zij en haar ex-partner lange tijd betalingsherinneringen bleven ontvangen, ook al had ze om kwijtschelding gevraagd.

3.6.3.3 Individuele, ad-hocacties

Individuele, ad-hocacties van leerkrachten om de gevolgen van armoede te verlichten zien we in het primair onderwijs. Een docent die een stagiaire er op uit stuurt om broodjes te halen als ze merkt dat leerlingen niets te eten hebben. Een "lieve collega" die er persoonlijk voor zorgt dat haar leerling vervoer krijgt om naar zwembad te gaan. Of een docent die kinderen uit arme gezinnen geregeld iets lekkers of fruit toestopt. Op een andere school draagt men af en toe een kind voor bij de Stichting Kans voor een kind (<https://www.kansvooreenkind.nl/>):

Elke maand zijn we bezig met Kans voor een kind. Vaak zijn het dan kinderen die het thuis iets minder hebben die dan, nou ja we kijken dan heel goed naar wat zijn of haar hobby's zijn. Zo zijn er heel veel kinderen die af en toe een keer naar een wedstrijd van FC Twente kunnen die door school gesponsord worden of kinderen die druk zijn met Lego en eigenlijk weinig cadeautjes voor hun verjaardag krijgen waarvoor we dan een doos Lego of een Legobouwwerk voor Kerst hebben opgestuurd. Eigenlijk is er elke maand wel iets en dan kun je een kind aandragen bij die stichting van onze school zelf dan. Daar zijn twee mensen voor. En die kun je dan doorgeven en zeggen van "goh ik denk dat deze wel een oppeppertje nodig heeft of kan gebruiken." Ja en dan doen we een onderzoekje van wat zijn de hobby's en zijn daar leuke dingen voor te bedenken. Paardrijden of schaatsen of je kunt het zo gek niet bedenken (D20: 80-80).

3.6.3.4 Extra ondersteuning

Eén leerkracht van een basisschool merkt op dat op de lagere school kansenongelijkheid nog niet in de eerste plaats te maken heeft met gebrek aan financiële middelen, maar eerder met gebrek aan structuur thuis. Dat wordt versterkt doordat tijdens de coronacrisis leerlingen thuis moeten werken:

Ik had vandaag ook een kindje en - dat wist ik al van de zus - die komen niet in videobellen. Op de een of andere manier ontbreekt daar de steun, de structuur, geld, er is niet, geldkwestie denk ik. Er is op een andere manier ongelijkheid (D16: 139-139).

De leerkracht probeert in zulke gevallen extra ondersteuning te bieden, maar ervaart ook dat ouders daar niet altijd voor open staan.

Docenten in het voortgezet onderwijs vertellen vaker over aanvullende ondersteuning voor leerlingen in een achterstandssituatie. Daarbij gaat het vooral om ondersteuning bij het maken van huiswerk. Twee scholen bieden een huiswerkklas aan voor leerlingen die extra ondersteuning nodig hebben en van wie de ouders geen huiswerkbegeleiding kunnen betalen. Eén van die twee bood tijdens de lockdown ook de mogelijkheid om naar school te komen voor leerlingen die dat nodig hadden. Op een andere school kunnen leerlingen na lestijd op school blijven om aan hun huiswerk te werken. Het initiatief daartoe ligt echter bij de mentor en, zo geeft de betreffende docent toe, de één is daar actiever in dan de ander.

3.6.3.5 Armoede als gespreksonderwerp.

Armoede is niet op alle basisscholen een onderwerp van gesprek tijdens de lessen. Op twee van de vier basisscholen komt het wel aan de orde: hetzij als onderdeel van het anti-pestbeleid of in het vak wereldoriëntatie. Op één middelbare school bespreekt men het thema armoede tijdens de lessen levensbeschouwing en in het kader van het pestprotocol. Eén docent zou willen dat het thema geld meer aan de orde zou komen. Zij ziet hoe leerlingen zich ten opzichte van elkaar proberen te profileren:

Het zou ook mooi zijn als er lespakketten of iets voor gemaakt kan worden dat het ook makkelijker bespreekbaar is of dat er een educatieve film of zoiets wordt gemaakt. Nou ja, waarin het niet sukkelig overkomt dat je weinig geld hebt. Maar dat het stoer gebracht wordt voor kinderen voor het voortgezet onderwijs. Nou dan praat ik even over mijn school. Want ja, vaak van die jongens die rondlopen met zo'n tasje en dat dat dan allemaal hartstikke nep is maakt dan niet uit. Ze willen allemaal laten zien dat ze veel geld hebben; dat dat belangrijk is, waardoor andere leerlingen juist nog weer extra onzeker worden terwijl ze misschien helemaal niet weten: dat tasje kost twee euro op één of andere markt. Maar ja, het is heel erg het aanzien en nou ja, het is ook heel erg het beeld wat de media zegt hoe je eruit moet zien (D18: 148-148)

Armoede is een delicaat thema en docenten worstelen met de vraag hoe zij het aan de orde kunnen stellen zonder leerlingen in verlegenheid te brengen:

Maar of per se armoede besproken wordt? Soms als er een bepaalde opmerking gemaakt wordt waarvan een leerling zegt "maar dat kan toch heel makkelijk". Sinterklaas bijvoorbeeld; als we dat vieren dan zeggen

ze van "oh ja dan doen we 10 euro voor de lootjes" en dan zie ik sommige leerlingen kijken van "oh 10 euro is best veel". (...) Dan maak ik het wel altijd op zo'n punt bespreekbaar, zo van: er zijn leerlingen die hebben ouders die wat meer te besteden hebben en er zijn ouders van leerlingen die minder te besteden hebben. (...). Nou ja op dat soort momenten benoem ik dat wel maar het is niet per se dat ik een hele les aandacht besteed aan leerlingen die het minder hebben dan anderen want dan zullen leerlingen zich ook aangesproken voelen en waarschijnlijk zich daar ook niet prettig bij voelen als ik dat soort onderwerpen open bespreek in de klas (D17: 127-129).

3.7 Ondersteuning

Ondersteuning van kinderen in armoede en hun ouders kan van diverse kanten komen: uit het informele netwerk van het gezin, van de gemeente of van sociale professionals en ook van school. Verreweg de meeste opmerkingen over ondersteuning werden gemaakt door de ouders (37 keer). Leerkrachten zeiden 22 keer iets over ondersteuning. Veelal ging het dan over de bekendheid bij docenten van minimavoorzieningen. Kinderen zeiden nauwelijks iets over ondersteuning (in totaal 4 keer)

3.7.1 Kinderen over ondersteuning

Voor zover kinderen iets merken van ondersteuning van het gezin, gaat het om steun vanuit de familie. Eén jongen noemt dat hij dank zij zijn oom naar zijn sport kan. De trainingen zijn vrij ver weg en moeder mag de auto van zijn oom gebruiken om hem te brengen. Een ander meisje zegt dat ze heel tevreden over haar leven is vanwege de steun van haar familie en vrienden. Kinderen weten meestal ook nog wel dat bijvoorbeeld hun sport mede mogelijk gemaakt wordt door de gemeente, maar ze hebben daar geen precies beeld bij.

3.7.2 Ouders over ondersteuning

Ouders denken heel verschillend over de ondersteuning die zij krijgen. Sommigen zijn voornamelijk negatief, terwijl anderen bijna alleen maar positieve zaken noemen. Daarnaast denken de meeste ouders bij ondersteuning vooral aan de gemeente en aan sociale professionals, terwijl één geïnterviewde vooral aan school denkt.

Eén ouder is overwegend negatief. Zij staat onder bewind, maar zowel haar bewindvoerder als haar hulpverlener hebben haar niet gewezen op de kindvoorzieningen die de gemeente heeft. Pas toen haar vaste hulpverlener ziek werd, kwam er een vervanger, die haar op deze voorzieningen wees. Toen stond ze echter al wel twee jaar onder bewind. Mevrouw maakt tegenwoordig gebruik van de Voedselbank. Het heeft lang geduurd voor ze dat durfde, vooral doordat klanten van de Voedselbank buiten moeten wachten en zo erg zichtbaar zijn voor de rest van het dorp.

Een andere ouder is veel positiever over de ondersteuning die het gezin krijgt. Zo kreeg men met Sinterklaas een zak met speelgoed. Wel viel het haar tegen dat er ook spellen bij zaten die ze al had:

Als ik van tevoren niet had gekeken wat erin zat, dan hadden mijn kinderen gedacht van, wat is dit dan nu? Wat is dit dan? Omdat ze denken dat het van jou is. Daarin moet ik ook zeggen, zou het meer maatwerk moeten zijn, maar dat is bijna niet haalbaar om dat voor iedereen op maatwerk te doen. Het is een gift (D5: 315-315).

Rond Pasen kon Sociaal Werk Tubbergen-Dinkelland vanwege de lockdown niet aan de deur komen, maar kreeg men waardebonnen die in de supermarkt ingewisseld konden worden. Die heeft ze erg gewaardeerd. Het enige waar deze ouder minder over te spreken is, is dat zij enorm lang heeft moeten doorzetten voor het gezin voor voorzieningen als van de Stichting Leergeld, maar ook voor kwijtscheldingen in aanmerking kwam. Het inkomen leek aanvankelijk net te hoog en alleen door zelf flink door te zetten is men uiteindelijk toch in aanmerking gekomen. Dat je overal zelf zo achteraan moet, vindt ze wel lastig. Mevrouw vindt dan ook dat de informatie vanuit de gemeente en het UWV soms tegenstrijdig is:

Ja het is dat we dat later nog een keer tegenkwamen in de krant en daar stond het in één keer heel anders vermeld. Dat we zo iets hadden van he, op 2 euro.. we komen ervoor in aanmerking. Dat is heel raar (D5: 266).

Weer een andere ouder is tevreden over de ondersteuning door de armoedecoördinator van SWTD. Die ervaart ze als laagdrempelig en betrokken. Bij de stichting Leergeld heeft ze wel wat bedenkingen. Haar inkomen is te hoog om voor ondersteuning in aanmerking te komen. Leergeld houdt echter geen rekening met de forse bedragen aan ziektekosten die zij maandelijks kwijt is. Zij is verder uiterst kritisch op de rol van school, die ze eerder als contraproductief dan als ondersteunend ervaart. Haar jongste zit nog op de basisschool. Anders dan op de middelbare school houdt men daar de ouderbijdrage al jaren laag en is men soepel voor mensen die ook dat bedrag niet kunnen betalen.

Ze beginnen in oktober met het innen van de ouderbijdrage, maar dat is 13 euro per jaar. Nou mijn zoon is inmiddels 14, toen hij op dezelfde school begon was het ook al 13 euro, dus kun je nagaan. Dat is ook op te brengen. Als je dat op dat moment niet op kunt brengen dan hoeft je alleen maar een mail te sturen naar de directrice en die stelt dan voor van, goh breng dan elke maand dan 1 euro of doe wat je kunt. Breng langs wat je kunt voor je eigen gevoel en eigenwaarde, zodat jij het gevoel hebt dat je kind meedoet. Hij mag hoe dan ook meedoen, wij stellen hem niet buiten, maar als je toch graag wilt betalen, omdat je eigen gevoel dat zegt, doe dan maar wat je kunt. Dat is natuurlijk een hele andere insteek en dat maakt het voor ouders dan minder beladen. Ook voor kinderen maakt dat minder beladen, want ze doen hoe dan ook mee en zij merken er gewoon niks van. Maar goed, op de middelbare school is dat gewoon knetterhard (D8: 230-230)

Dat knetterharde heeft dan te maken met de eisen die men stelt aan devices en de manier waarop school ouders onder druk zet om die aan te schaffen (zie paragraaf 3.6.2.).

3.7.3 Leerkrachten over ondersteuning

Twee van de vier leerkrachten uit het primair onderwijs zijn niet bekend met voorzieningen voor leerlingen uit gezinnen met een krappe beurs. Zij gaan ervan uit dat die kennis binnen school wel aanwezig is, vooral bij de intern begeleider, via wie verwijzingen naar bijvoorbeeld de sociaal werker armoede verlopen. Daarnaast proberen individuele docenten ad hoc leerlingen te steunen. In paragraaf 3.6.3.3. zagen we daar al voorbeelden van: vervoer naar zwembles verzorgen en leerlingen af en toe snoep of fruit toestoppen. Bij docenten uit het voortgezet onderwijs zien we in grote lijnen hetzelfde patroon. Sommigen kennen de minimavoorzieningen voor kinderen, anderen niet. De laatsten gaan er echter van uit dat die kennis in school wel aanwezig is. Als men de stichting Leergeld kent is dat vaak vanwege het feit dat zij ICT-gerelateerde leermiddelen betalen. Eén docent – van de school waarover een van de moeders juist zo uitgesproken negatief is – is van mening dat de school in alle opzichten maatwerk levert in de ondersteuning van leerlingen. School denkt mee als ouders een device niet kunnen betalen of als het kapot is. Hij heeft het idee dat ouders snel geholpen worden, zowel bij betalingsproblemen als bij andere problematiek:

Ik zit natuurlijk niet zelf bij het zorgteam, dus ik kan dat echt niet voor alle leerlingen beoordelen die daar besproken worden. Ik kan natuurlijk wel terugkijken naar een aantal casussen waar ik in de loop der jaren zelf mee te maken heb gehad en ik ben zelf van mening dat dat altijd ontzettend goed wordt opgepakt. Waarbij dus ook ouders altijd op een vrij korte termijn daar ondersteuning bij krijgen, of dat financieel is of dat dat nou psychisch is of dat dat nou, dat kan van alles zijn, maar dat er altijd wel iets in gang wordt gezet. Waarbij ik wel eens merk dat als het dan stagneert, dat het vooral stagneert bij de gemeente en dat krijgen we dan, van die ouders, kreeg ik dat ook altijd terug. (D21: 121-121).

Als het al eens lang duurt om een hulpvraag op te pakken, dan heeft dat vooral met traagheid van de jeugdzorg te maken, aldus deze docent (hij doelt hier niet op het aanvragen van financiële ondersteuning).

3.8 Belemmerende factoren

Welke factoren belemmeren kinderen om mee te doen op school en in de samenleving? Het zijn in overgrote meerderheid docenten die dergelijke factoren noemen. Kinderen noemden ze helemaal niet en ook ouders slechts in heel beperkte mate.

3.8.1 Kinderen over belemmerende factoren

Hoewel kinderen weinig tot niets zeggen over factoren die hen persoonlijk belemmeren in het meedoen op school of in de samenleving, maakt één meisje zich wel boos over de manier waarop haar moeder bij het UWV behandeld wordt. Dit meisje geeft haar leven een

8,5 vanwege de steun die ze vanuit haar familie en vriendenkring ervaart. Toch laat het feit dat juist dit meisje ook meer dan eens over het UWV begint zien hoe zorgen van ouders op kinderen kunnen drukken.

INT: Nee nee. Maar je zei net van ze moeten niet zo heel zwaar komen.

Zoiets zei je, wat bedoel je daar precies mee?

DOCHTER: Ja soms dan zeggen ze meteen zo van ja jullie hebben het minder goed en zo. Maar eigenlijk hebben we het best wel goed alleen iets minder geld en zo. Kijk bijvoorbeeld als mama met het UWV.....dan gaat het denk ik al gewoon veel beter of zo (D9: 498-500).

Eén jongen, een leerling uit het primair onderwijs, vindt dat zijn school meer zou moeten doen om pesten tegen te gaan.

3.8.2 Ouders over belemmerende factoren

De opmerkingen over belemmeringen om mee te doen komen allemaal van één ouder die zich onder andere ergert aan de opstelling van school. Twee jaar nadat ze een iPad heeft aangeschaft, wil school dat ze een laptop koopt voor haar zoon. School zoekt niet naar oplossingen, maar werkt volgens moeder op haar schuldgevoel. Moeder voelt zich bovendien alleen staan tegenover school. Volgens haar zijn er veel meer ouders die moeite hebben met de kosten voor met name elektronische devices, maar durven die zich niet te uiten.

Ik zeg, een los toetsenbordje werkt ook prima. Het is goed. Ik zeg tekstverwerken kan thuis wel, ja maar dat moet hij ook op school, dan zeg ik, dan regelen jullie maar laptops op school. Ik vind het gewoon niet.. die iPad is nog prima, die is 2 jaar oud, dan doet hij het maar met de iPad. "Ja maar dan doet u uw kind tekort." Ik zeg van, ja prima dan doe ik mijn kind maar tekort; dat interesseert me niet. Maar er wordt heel erg op je emotie en gevoel gespeeld en dat vind ik gewoon.. kijk ik sta daar boven, maar er zijn genoeg ouders die daaronder gebukt gaan en die daar niet boven kunnen staan en dat vind ik gewoon heel moeilijk. Dat klopt gewoon niet (D8: 202-202).

Die terughoudendheid van ouders om zich uit te spreken heeft volgens haar vooral te maken met de angst dat een docent een kind anders benadert als hij of zij weet dat er thuis sprake is van armoede. Moeder maakt zich daarnaast erg boos over het feit dat school ouders die geen laptop kunnen betalen onder druk zet om er een via huurkoop aan te schaffen (zie par. 3.6.2.)

Een andere belemmering die deze mevrouw ziet voor met name het meedoen in de maatschappij is de drempel om inkomensondersteunende voorzieningen aan te vragen. Dit heeft volgens deze respondent, die zelf actief is als vrijwilliger op het gebied van armoedebestrijding, te maken met angst voor onbegrip bij de beroepskracht die de aanvraag afhandelt.

...maar ik weet ook van mensen in mijn omgeving (...) dat ze het heel lastig vinden om daar naartoe te stappen om daar dan hulp te vragen, want op een of andere manier hebben mensen dan toch het gevoel van: die staat boven mij, want die heeft meer geld in de portemonnee dan ik,

even heel bot gezegd, dus dat maakt het heel lastig, want die begrijpt mij misschien helemaal niet (D8: 324-324).

3.8.3 Docenten over belemmerende factoren

De docenten uit het primair onderwijs zien niet veel belemmeringen die het gevolg zijn van armoede. Eén docent benadrukt dat ouders zelf ook vaak niet verantwoord omgaan met hun geldzaken, maar zich tegelijkertijd soms wel heel eisend opstellen. Verderop in het gesprek erkent ze echter ook dat docenten soms beperkte verwachtingen hebben van leerlingen en dat die zich daar dan ook naar gaan gedragen. Een andere docent zoekt de oorzaak voor het verschil in sociaal participeren (sport, vrienden) meer in het temperament van het kind dan in een gebrek aan geld. En een derde ziet vooral in het voortgezet onderwijs de invloed van verschillen in inkomen. Bovendien, zegt zij, betekent een laag inkomen nog niet dat je als ouder niet in staat bent je kind op school en in de sociale contacten te stimuleren.

Slechts één docent denkt dat kinderen uit arme gezinnen wel minder kansen hebben op school en in de samenleving. Dat is echter niet alleen een kwestie van geld. Ook zaken die je onder de term “cultureel kapitaal” (Bourdieu in Oude Groeniger & Kamphuis, 2017) kunt vatten, spelen een rol. Soms weten ouders niet hoe ze hun kind moeten ondersteunen, bijvoorbeeld bij huiswerk. Soms is er ook sprake van een gebrek aan structuur.

Twee van de drie docenten uit het voortgezet onderwijs wijzen eerder naar gezinsfactoren dan naar armoede als belemmering voor kansengelijkheid. Eén docent vindt het goed dat er voorzieningen zijn als de stichting Leergeld en het kindpakket, maar vindt vooral dat er goed gecontroleerd moet worden of mensen er wel recht op hebben. Een andere docent ziet wel dat arme gezinnen wat minder mogelijkheden hebben in materieel opzicht, maar ziet over het algemeen toch dat kinderen uit arme gezinnen ook minder gestimuleerd worden door hun ouders. Zo komt deze docent soms tegen dat de school wel extra ondersteuning biedt maar dat ouders daar juist geen gebruik van wensen te maken.

Waar wij ons op school zeker bewust van zijn en we ook na schooltijd, deze leerlingen hebben we redelijk goed in beeld, wel de kansen bieden om of aan het werk te gaan, dat ze na schooltijd onder begeleiding van een onderwijsassistent hun leer- en maakwerk eventueel nog kunnen afmaken waar dan deze leerlingen daar toch niet altijd even bewust voor kiezen en daar ook niet de juiste ondersteuning vanuit huis voor kunnen krijgen omdat dan ouders ook zeggen van ja ze kan het ook prima thuis doen, dus dat maakt het wel eens lastig (D21: 73-73)

Hij ziet wel dat kinderen uit arme gezinnen minder kansen hebben in het onderwijs. Hij noemt diverse factoren waaronder ontoereikende huisvesting, het ontbreken van geld om aanvullende ondersteuning (huiswerkbegeleiding) te betalen, maar ook cognitieve beperkingen bij de ouders. Verder wijst hij op de invloed van het overheidsbeleid. Scholen krijgen een bedrag van de overheid dat onvoldoende is om digitale leermiddelen aan te schaffen, laat staan dat school ook nog een device kan verschaffen. Hij zou willen dat het Ministerie de bijdrage voor scholen verhoogt, zodat scholen daaruit devices kunnen verstrekken. Wat sociale participatie betreft ziet hij geen verschil tussen arme en rijke

kinderen. Of een kind veel of weinig vrienden heeft en of het lid is van een vereniging hangt in zijn ogen dan ook eerder samen met zijn sociale vaardigheden.

3.9 Bevorderende factoren

Zijn er ook factoren of interventies aan te wijzen die het sociaal en schools functioneren van kinderen bevorderen? Het zijn vooral docenten en, in iets mindere mate, ouders die hier iets over zeggen.

3.9.1 Bevorderende factoren volgens kinderen

Kinderen kunnen niet zo veel bevorderende factoren noemen. Eén meisje uit de brugklas is vrij laconiek over het feit dat andere kinderen meer te besteden hebben. Dat zou je kunnen zien als een kindeigenschap die maakt dat ze in haar sociaal functioneren weinig last heeft van het feit dat haar ouders het niet breed hebben (zie par. 3.4.1.).

3.9.2 Bevorderende factoren volgens ouders

Eén ouder is erg te spreken over het feit dat de basisschool van haar jongste veel tijd en energie investeert in zijn begeleiding. Daardoor hoeft hij niet naar het speciaal onderwijs in een andere gemeente en dat betekent dat het voor hem gemakkelijker is om vriendschappen in het dorp te onderhouden. Haar andere kinderen doen het heel goed op school, maar dat verklaart ze vooral vanuit hun gedrevenheid om te presteren.

Een andere ouder, die zeer kritisch is op de middelbare school van haar oudste, is juist erg te spreken over de basisschool van haar jongste. Ze roemt de kleinschaligheid en het inclusieve klimaat:

Het is een school van 150 leerlingen zo uit mijn hoofd. Kleine klassen. Hij zit maar met 20 in de klas en daar wordt ook opener gesproken van, die heeft het goed en die heeft het iets minder goed, maar dat is geen probleem. De kinderen op school wordt ook aangeleerd dat je er voor elkaar moet zijn en dat het niet uitmaakt of die ene nou net die hele dure schoenen niet heeft of niet die dure PlayStation voor zijn verjaardag heeft gehad. Dat zijn natuurlijk wel issues die spelen op de basisschool, maar daar leeft het gewoon minder en is de focus er minder op gelegd. De school legt ook zelf minder de focus erop (D8: 230-230).

Een derde ouder, ten slotte, wijst op de waarde van informatie over kindvoorzieningen in huis-aan-huisbladen. Daarbij maakt het volgens haar wel uit in welk blad je de informatie publiceert:

INT:: Dus als je maar eenmaal binnen bent dan gaat het goed.. Nou ja, je had in eerste instantie te horen gekregen dat je er niet voor in

aanmerking kwam en ik denk dat heel veel mensen dan denken van, ja pech. Die hadden het erbij laten zitten.

OUDER: Ja het is dat we later nog een keer tegenkwamen in de krant en daar stond het in een keer heel anders vermeld. Dat we zoiets hadden van he, op 2 euro.. we komen ervoor in aanmerking. Dat is heel raar. (...) Dat krantje leest iedereen hier in de buurt eigenlijk wel. Je hebt ook van die weekbladen, die komen wel eens op vrijdag of zo, maar daar staat bijna niks in. Dit is wel een krantje waar instaat wat er allemaal in de buurt gebeurt en zo (D5: 265-269).

3.9.3 Bevorderende factoren volgens docenten

Ook twee docenten noemen de kleinschaligheid van hun school als factor die het schools en sociaal functioneren van kinderen ten goede komt. Op een kleinschalige school heb je als docent beter in beeld hoe het met een kind gaat, zeggen zij. Eén van beiden, een docent uit het voortgezet onderwijs, voegt daar nog aan toe dat door de kleinschaligheid de drempel om met problemen of zorgen naar een docent te stappen voor leerlingen ook lager is. De kwaliteit van de relatie met het kind wordt door nog een andere docent uit het primair onderwijs als doorslaggevend genoemd. Zij geeft les aan een internationale schakelklas. Daardoor komen haar leerlingen uit de wijde omgeving van de school. Desondanks heeft zij ze tijdens de lockdown allemaal thuis bezocht om ze een hart onder de riem te steken. Volgens haar is het cruciaal dat de leerkracht gelooft in de mogelijkheden van het kind:

LEERKRACHT: en je moet er wel in blijven geloven. Je moet je eigen kind, je moet je eigen leerlingen erin laten geloven dat ze het wel kunnen.

INT: ja dat is heel belangrijk.

LEERKRACHT: dat iedereen iets kan op zijn niveau. Ja.

INT: ja

LEERKRACHT: ja ik denk dat, ik heb het dan niet over een lagere school, maar over zo'n middelbare school of ja. Het is soms ook wel heel moeilijk, sommige leerlingen zijn heel moeilijk (LACHT). Maar ja je mag ze niet laten schieten (D19: 294-299)

Twee andere docenten noemen als bevorderende factor dat de samenstelling van de school niet te eenzijdig is. Als er niet té veel kinderen zijn met armoede- of andere problematiek is het gemakkelijker om aandacht te geven aan kinderen die wat extra ondersteuning nodig hebben. Eén docent uit het voortgezet onderwijs wijst nog op het belang van een inclusief en veilig klimaat in de klas als voorwaarde voor sociaal en schools functioneren:

...en wat ik zelf erg belangrijk vind is de klassensfeer bijvoorbeeld en daar besteed ik zelf best wel veel aandacht aan en ja, als je dat van tevoren weet kun je dat bijvoorbeeld net op een iets andere manier insteken. Maar je merkt dat dat soort leerlingen soms misschien wel een beetje de kat uit de boom kijken, maar als de sfeer binnen de klas goed is merk je dat ze eigenlijk best wel snel meegaan in het geheel, dus dat ze niet per se een

buitenbeentje zijn. Heel vaak weten medeleerlingen het ook niet dat anderen het niet zo breed hebben (D17: 14-14)

3.10 Adviezen

Wat kunnen scholen, de overheid of misschien ook wel ouders en kinderen zelf nu doen om de kansengelijkheid als gevolg van armoede te verkleinen? Niet alle geïnterviewden hadden hier ideeën over, maar veel toch ook wel. We beginnen met de ideeën van kinderen.

3.10.1 Adviezen van kinderen

De meeste adviezen van kinderen hebben betrekking op financiële ondersteuning of praktische steun. Eén kind vindt dat de gemeente meer geld moet geven aan andere kinderen; een ander kind stelt voor dat rijke mensen arme gezinnen ondersteunen. Sommige kinderen denken in heel praktische oplossingen: een leerkracht kan de oude kleren van zijn of haar eigen kinderen aan leerlingen uit arme gezinnen geven. Een deel van de adviezen lijkt op wat er al gebeurt via de stichting Leergeld of het kindpakket: geld geven voor boeken, kleding of de aanschaf van een fiets. Eén meisje (al geciteerd in paragraaf 3.5.1.) zou het liefst zien dat alle buitenschoolse activiteiten voor iedereen betaald zouden worden uit de jaarlijkse ouderbijdrage. Dat voorkomt dat de school bij iedere afzonderlijke activiteit haar bijdrage moet betalen, waardoor zij zich dan weer anders voelt dan haar klasgenoten.

Overigens komen twee kinderen ook met het idee dat ouders meer kunnen werken om iets aan de kansengelijkheid te doen.

3.10.2 Adviezen van ouders

De adviezen van ouders hebben deels betrekking op de ondersteuning door de gemeente en deels op de rol van school.

Adviezen aan de gemeente

Eén ouder zou graag zien dat de gemeente meer gratis activiteiten aanbiedt voor kinderen uit een gezin met een laag inkomen. Dit is een moeder van wie beide dochters in een andere plaats naar het speciaal onderwijs gaan, waardoor ze weinig contacten in de eigen woonplaats hebben. Een tweede ouder pleit voor meer kennis bij de gemeente over de inkomensondersteunende voorzieningen en dan vooral over de criteria om in aanmerking te komen. Zij heeft eerst te horen gekregen dat haar gezin niet in aanmerking kwam. Naar aanleiding van een artikel in een huis-aan-huiskrantje diende ze opnieuw een aanvraag in, die toen wel gehonoreerd werd. Deze vrouw pleit ook voor meer maatwerk bij het toekennen van inkomensondersteunende voorzieningen:

Ik denk dat ze meer naar maatwerk moeten kijken. Zoals wij hebben een koopwoning, we hebben een hoge hypotheek helaas, maar stel je voor wij moeten hier weg en we gaan in een huurwoning en dan krijgen we in een keer allerlei subsidies... waarom laten ze je eerst helemaal huis en

haard verlaten en springen ze niet eerder bij of in met hulp? Zoals nu, zoals ik zei, we vallen overal buiten nu. Eventueel voor de vuilnis, wat opgehaald moet worden of voor de.. ja ze hebben overal dingetjes voor. Maar dan val je direct overal buiten en dan is het klaar.

INT: Als je een eigen huis hebt?

Ja en als je gewoon net te veel verdient. Dan denk ik van, ja er mag wel iets meer maatwerk zijn. Het is niet allemaal zwart of wit, er is ook nog grijs (D5: 297-301)

Een andere ouder, ten slotte, zou graag zien dat de gemeente meer ervaringsdeskundigen inzet om ouders te bereiken. Zij stelt dat er nog veel ouders zijn die nu uit schaamte geen beroep doen op inkomensondersteunende voorzieningen waar ze wel voor in aanmerking komen.

Adviezen aan school

Eén ouder wil graag dat school haar actief benadert als men merkt dat het niet goed gaat met het kind. Wacht niet tot de ouder zelf aan de bel trekt. Daar staat min of meer tegenover dat een andere ouder vindt dat dat haar kind vooral hetzelfde moet worden behandeld als iedereen. Zorg gewoon voor goed onderwijs en breng kinderen niet in een uitzonderingspositie; daar komt haar advies op neer. Een andere ouder vindt juist weer dat scholen actiever hulp kunnen aanbieden aan ouders met financiële problemen. Ze zouden ook wat empathischer mogen zijn. Volgens deze vrouw beseffen scholen te weinig wat het betekent om in armoede te leven. Deze vrouw vindt daarnaast dat scholen die voor het gebruik van elektronische devices kiezen, er ook verantwoordelijk voor zijn dat kinderen uit gezinnen met een krappe beurs een kwalitatief goed exemplaar ter beschikking gesteld krijgen.

3.10.3 Adviezen van docenten

Eén docent uit het primair onderwijs vindt dat ouders met financiële problemen actief benaderd moeten worden vanuit school. Een ander vindt dat de wendbaarheid van het zorgteam belemmerd wordt door de eis (vanuit de oudervereniging) dat ouders altijd bij overleggen betrokken moeten worden:

RESP: Want gezinnen die zorgen hebben, dan kunnen we dat, even nadenken hoe dat gaat. Bij ons is dat, dan gaan we naar de ib'er en de ib'er die zit dan in zo'n zorgteam en die geeft dat dan aan. En dan wordt iets in gang gezet ja. Dan wordt er zorg voor zo'n gezin in gang gezet. Ja.

INT: Ja precies. Oké, ziet u daarin verbeteringen voor uw school? Of denkt u dat het op deze manier heel goed gaat?

RESP: Nou dat is landelijk, op zich gaat het goed maar het duurt zo lang. En dat het zo lang duurt komt omdat ook omdat er zo'n oudervereniging is geweest en die heeft dan gezegd dat ouders ook bij al die gesprekken moeten zijn. En dan moet, er moeten zoveel mensen bij die gesprekken zijn dat het daardoor zo lang duurt.

INT: Ja, dat het gewoon niet goed te plannen is?

Ja, het is niet goed te plannen en daardoor duurt het dus hartstikke lang voordat er dan eindelijk iets gebeurt. De lijntjes moeten korter, maar door de privacy en door al die wetten en al die, duurt het gewoon heel lang (D19: 159-173).

Deze docent is verder van mening dat er meer aandacht moet komen voor financiële educatie op school. Een collega uit het voortgezet onderwijs onderschrijft dat en zou graag lespakketten zien over armoede of dat er een gastdocent uitgenodigd wordt die iets over het onderwerp kan vertellen.

Alle drie de docenten in het voortgezet onderwijs zouden graag informatie willen vanuit de gemeente of het sociaal werk over armoede en de voorzieningen die er zijn voor gezinnen met een krappe beurs. Twee van hen denken daarbij aan voorlichting in het team; een aan schriftelijke informatie. Eén docent zou willen dat de verrijkende en horizon verbredende activiteiten die de school nu voor havo en vwo organiseert, juist ook aan vmbo-leerlingen aangeboden werden. Verder zou deze docent het een goede zaak vinden wanneer het wegbezuinigde jeugdhonk weer terug zou komen:

(...) in het verleden hebben wij hier ook allerlei instellingen op school gehad. Eerst extern, dat zat in een ander gebouw midden in [PLAATS] en op een gegeven moment toen [VOORZIENING] open ging hebben ze daar ja, een fantastisch mooi barretje neergezet met een soort jongerenhonk erbij en ik merkte wel dat toch jongeren die daar, laat ik het zo zeggen, niet altijd thuis tot werken en leren kwamen daar wel een stukje ontspanning konden vinden. Dus de doelgroep waar jullie nu een beetje op uit zijn die kwam daar regelmatig. Ook vanwege financiële bezuinigingen ook binnen de gemeente is dat destijds allemaal opgedoekt en ja, dat zou ik best wel graag in het leven geroepen zien worden (D21: 104).

Een laatste punt dat deze docent noemt is dat het bedrag dat scholen per leerling krijgen voor leermiddelen omhoog zou moeten. Dan zouden ook de elektronische devices ervan betaald kunnen worden.

Foto: Clarisse Meyer op www.unsplash.com

4. Conclusies

De bedoeling van dit onderzoek was om in kaart te brengen welke belemmeringen kinderen die opgroeien in armoede, hun ouders en hun leerkrachten zien waar het gaat om het meedoen op school en in de samenleving. Daarnaast wilden we weten welke initiatieven of voorzieningen het gemakkelijker maken voor kinderen in armoede om mee te doen. In dit hoofdstuk bespreken we wat we daarover gevonden hebben.

4.1 Belemmeringen volgens kinderen

Opvallend is dat kinderen zichzelf niet echt als minder kansrijk zien dan andere kinderen. Ze ervaren hun situatie als vanzelfsprekend. Bij doorvragen zeggen vooral de jongens wel eens dat ze bepaalde zaken niet kunnen kopen, die anderen wel krijgen of kopen, of dat ze daar langer voor moeten sparen. Vooral Air Pods worden genoemd als symbool van welstand. Ook merken kinderen dat anderen vaker uitstapjes of reizen maken. Soms lijkt het alsof kinderen de opvattingen van hun ouders verinnerlijkt hebben. Ze vertellen dan dat ze merkartikelen maar onzin vinden en dat andere kinderen maar verwend zijn.

Sommige kinderen hebben wel meegemaakt dat ze gepest werden, maar ze leggen geen duidelijke relatie met armoede. Ten tijde van het onderzoek wordt geen van de geïnterviewde kinderen gepest. Eén jongen vindt echter wel dat school meer zou kunnen doen om pesten tegen te gaan.

Kinderen zijn redelijk tot zeer tevreden over hun sociale netwerk. Ze hebben allemaal vrienden en/of vriendinnen. Ook wanneer ze na de basisschool in een andere plaats naar het voortgezet onderwijs gaan, blijven die contacten in stand. Mogelijk speelt het feit dat ze kunnen deelnemen aan sport of andere activiteiten in clubverband hier een rol in.

Het gebrek aan geld is meestal geen onderwerp van gesprek tussen kinderen onderling. Slechts één jongen praat er wel eens over met anderen. De kinderen uit het voortgezet onderwijs weten dan ook vaak niet of er nog meer kinderen zijn die het thuis niet al te breed hebben. Dat is in lijn met wat Steketee et al. (2013) vonden in een onderzoek dat zij voor de Kinderombudsman deden. Van der Hoek (2005) noemt dit een passieve en vermijdende manier van omgaan met armoede, die de kans op psychische problemen vergroot. Basisschoolkinderen zijn wat beter op de hoogte van wie het thuis niet zo breed heeft, mogelijk omdat men in een dorp meer van elkaar ziet dan in de stad. Opvallend is in ieder geval dat ook basisschooldocenten vaker zeggen dat ze wel weten welke gezinnen een krappe beurs hebben.

Dat kinderen zichzelf niet als minder kansrijk zien, wil niet zeggen dat ze niets meekrijgen van de zorgen van hun ouders. Eén meisje, van wie moeder arbeidsongeschikt is verklaard, vindt het erg hoe haar moeder wordt behandeld door de uitkeringsinstantie,

Op school voelen kinderen zich over het algemeen thuis. Ze vertellen dat ze gewoon meedoen met de klas. Eén meisje vertelt dat ze zich enigszins opgelaten voelde toen haar leerkracht aanbod, het klassenuitje voor haar te betalen. Een ander meisje vertelt dat kinderen die thuis geen laptop hebben een Chromebook te leen kunnen krijgen. Dat doet echter niemand, omdat je dan met een briefje naar de administratie moet. Deze voorbeelden laten, net als een aantal ervaringen van ouders, zien dat scholen soms met de beste bedoelingen met oplossingen komen die niet aansluiten bij wat het kind en/of de ouders nodig hebben.

4.2 Belemmeringen volgens ouders

Het lijkt er op dat ouders zich, meer dan kinderen, bewust zijn van de belemmeringen die het opgroeien in armoede met zich meebrengt en dat zij daar ook meer last van hebben. De meeste ouders doen hun best om binnen de gemeenschap zo weinig mogelijk op te vallen. Ze willen hun kind geen uitzonderingspositie bezorgen. Drie van de vijf zijn bovendien zeer tevreden over de ondersteuning die zij vanuit de gemeente, het sociaal werk en de school krijgen. Eén ouder heeft duidelijk een andere copingstijl. Zij komt op assertieve wijze op voor haar belangen en die van haar kinderen en probeert creatief te onderhandelen om haar kinderen toch aan activiteiten te laten deelnemen waar eigenlijk geen geld voor is. Ze laat duidelijk weten dat het haar niets kan schelen wat anderen van haar denken en is zelf als vrijwilliger actief in de armoedebestrijding en -preventie.

De meerderheid van de ouders wil echter zo weinig mogelijk opvallen. Daarom vinden sommige ouders het ook niet prettig wanneer school buitenschoolse activiteiten voor hun kind betaalt. Ze waarderen de goede intenties, maar zien het liefst dat hun kind als ieder ander behandeld wordt. Ze zouden bijvoorbeeld willen dat alle bijzondere activiteiten

betaald worden uit de jaarlijkse ouderbijdrage. Overigens geldt dit niet voor alle ouders: sommige ouders waarderen het juist wel wanneer school bijzondere activiteiten voor hun kind betaalt. Dit maakt het voor scholen niet gemakkelijk om beleid te maken.

In de vorige paragraaf lieten we al zien dat goed bedoelde initiatieven van scholen soms averechts uitpakken. In paragraaf 3.4.2. zagen we hoe het idee om kinderen gezamenlijk hun verjaardag te laten vieren er toe kan leiden dat ouders zich genoodzaakt voelen om kosten te maken die ze anders nooit hadden willen maken. Andere ouders, met een beter inkomen, doen voorstellen waar de ouder geen nee tegen durft te zeggen, maar die het budget eigenlijk te boven gaan. Bovendien moet een kind meerdere cadeaus tegelijk kopen omdat er meer dan één kind tegelijk zijn verjaardag viert. Voor de meeste kinderen zal het alleen maar prachtig zijn, maar voor de ouder kan het een bron van stress vormen.

Ondanks het feit dat kinderen niet zo bezig lijken met het gegeven dat zij minder te besteden hebben dan anderen, zijn ouders zich daar, zoals gezegd, zeer wel bewust van en vinden ze dat moeilijk. Ouders doen dan ook erg hun best om het, binnen de beperkingen van hun financiële situatie, thuis toch gezellig te maken voor hun kinderen. Hetzelfde geldt voor sociale activiteiten, zoals het deelnemen aan verenigingen of sportactiviteiten. De meeste ouders spannen zich erg in om ervoor te zorgen dat hun kind zo veel mogelijk mee kan doen met andere kinderen uit de klas en uit het dorp. Of dit meer druk voor de ouders oplevert dan wanneer ze in een grote stad zouden wonen, valt op basis van dit onderzoek niet te zeggen, omdat we geen vergelijking hebben gemaakt. Opvallend is wel dat dit thema – het niet willen afwijken van de anderen – regelmatig in de interviews terugkeert.

Daar staat tegenover dat het wonen in een dorp er aan bijdraagt dat kinderen een uitgebreide en gevarieerde vriendenkring hebben. Juist doordat er niet zo veel keuze is als het gaat om vrijetijdsbesteding, komen kinderen elkaar voortdurend tegen. Dit geldt niet, of veel minder wanneer kinderen in een andere plaats op school zitten, bijvoorbeeld omdat ze speciaal onderwijs volgen of een NT2-school bezoeken.

Schoolkosten – de jaarlijkse ouderbijdrage, bijdragen voor buitenschoolse activiteiten en de kosten van een laptop of tablet – vormen een potentiële bron van stress. Twee van de vijf ouders vertellen dat dat bij hun inderdaad het geval is. Drie zaken springen er daarbij uit. Allereerst het feit dat school niet reageert op signalen van moeder dat ze niet kan betalen en zelfs betalingsherinneringen blijft sturen. Ten tweede het gebrek aan flexibiliteit dat sommige ouders ervaren wanneer het gaat om het aanschaffen van elektronische devices. School stelt specifieke eisen aan het toestel van het kind, terwijl moeder nog een apparaat heeft liggen dat in haar ogen ook goed voldoet. En in de derde plaats het feit dat ouders voor alle extra activiteiten apart een bijdrage moeten betalen, wat er toe leidt dat ze steeds weer opnieuw om soepelheid van de kant van school moeten vragen. Overigens spelen deze knelpunten lang niet op iedere school. Drie van de vijf ouders zijn redelijk tot zeer tevreden over de opstelling van school.

4.3 Belemmeringen volgens docenten

De meerderheid van de geïnterviewde docenten zoekt de oorzaak van ongelijke kansen eerder in kindfactoren of in het functioneren van het gezin dan in sociaaleconomische omstandigheden. Bij gezinsfactoren noemen docenten gebrek aan structuur in het gezin, maar ook cognitieve beperkingen bij de ouders, waardoor zij niet in staat zijn hun kind te ondersteunen bij het werken voor school. Tegelijkertijd zien docenten uit het voortgezet onderwijs wel dat het bezit van merkkleding of de juiste oortjes wel belangrijk is om je zelfverzekerd te voelen. Een docent vertelt dat kinderen zich daar vervolgens weer schuldig over voelen, omdat ze ook wel weten dat hun ouders het geld niet hebben om dure merkspullen te kopen.

Docenten lijken dus over het algemeen niet erg overtuigd van het feit dat armoede van invloed kan zijn op het functioneren van kinderen. Desondanks zijn de meesten wel geïnteresseerd in informatie van bijvoorbeeld sociaal werkers over het signaleren van armoede en vooral over verwijsmogelijkheden.

Op alle middelbare scholen worden elektronische devices – laptops, Chromebooks of tablets – gebruikt tijdens de lessen. Tijdens de coronapandemie maken ook de basisscholen gebruik van devices om toch onderwijs te kunnen blijven verzorgen. Alle docenten vinden dat de school goede oplossingen biedt voor ouders die zo'n device niet kunnen betalen. Ouders denken daar soms anders over.

De meeste docenten vinden ook dat ze goed in beeld hebben we er in armoede leeft. Eén docent vertelt dat ze jaarlijks bij iedere leerling op huisbezoek gaat en dat dat veel informatie oplevert. De ondersteuningsmogelijkheden, bijvoorbeeld via het kindpakket en de Stichting Leergeld, zijn bij ongeveer van de helft van de docenten bekend, en dan vooral vanwege de mogelijkheid om via de Stichting Leergeld financiële ondersteuning te krijgen bij de aanschaf van een device. De meeste docenten wijzen erop dat de aanvraag van zo'n voorziening via een intern begeleider of zorgcoördinator verloopt en dat zij daarom zelf niet exact op de hoogte zijn.

Sommige scholen bieden kinderen extra ondersteuning bij het studeren. Tijdens de lockdown konden kinderen die thuis moeilijk tot studeren komen soms toch naar school komen. Buiten de lockdown om bieden sommige middelbare scholen de mogelijkheid om na de lessen op school huiswerk te maken; in één geval zelfs onder begeleiding. Niet alle kinderen maken daar gebruik van, wat uitgelegd wordt als het niet pakken van geboden kansen. Er kunnen echter andere redenen zijn waarom kinderen na de les niet op school kunnen blijven. Soms moeten zij via een folderwijk of een andere bijbaan bijdragen aan het gezinsinkomen.

Docenten worstelen met de vraag of en zo ja, hoe ze het thema armoede aan de orde moeten stellen in het onderwijs. Ze zijn bang dat het juist pijnlijk zal zijn voor kinderen uit arme gezinnen. Docenten lijken niet op de hoogte te zijn van lespakketten die er zijn om aandacht te besteden aan financiële educatie en/of armoede (zie bijvoorbeeld Lusse & Kassenberg, 2020). Recent onderzoek van Wijzer in Geldzaken (2021) lijkt er echter op te duiden dat ouders het belangrijk vinden dat school wél aandacht besteedt aan geldzaken.

Ook een ruime meerderheid van de jongeren (70%) vindt het belangrijk dat er op school les wordt gegeven over geld.

4.4 Wat werkt bevorderend?

Kinderen kunnen niet veel zaken noemen die een positieve invloed hebben op hun eigen vermogen en dat van andere kinderen om mee te doen op school en in de samenleving. Als ze al adviezen hebben voor het verbeteren van de situatie van kinderen in armoede, dan zijn die heel praktisch: de ouders kunnen (meer) gaan werken, de gemeente kan meer geld geven aan arme gezinnen en leerkrachten kunnen de oude kleren van hun kinderen aan leerlingen geven. Eén meisje ziet het liefst dat alle bijzondere activiteiten betaald worden vanuit de jaarlijkse ouderbijdrage.

Ouders kennen school een belangrijke rol toe als het gaat om het meedoen van kinderen, zowel op school als sociaal. Ze noemen kleinschaligheid van de school en een inclusief klimaat, waarbij de school haar best doet om ook kinderen met een gedragsprobleem of ontwikkelingsstoornis te ondersteunen, als belangrijke factoren. De adviezen van ouders aan school variëren sterk. Sommige ouders willen dat scholen actief hulp aanbieden als ze vermoeden dat ouders financiële problemen hebben; een ander wil juist dat haar kind zo veel mogelijk hetzelfde behandeld moet worden als ieder ander kind. Eén ouder vindt dat scholen, als ze voor leren via devices kiezen, ook moeten zorgen dat kinderen uit gezinnen met een laag inkomen over een goed apparaat kunnen beschikken. Adviezen aan de gemeente variëren van het organiseren van gratis activiteiten voor kinderen tot meer maatwerk bij het toekennen van minimavoorzieningen en het inzetten van ervaringsdeskundigen om de drempel voor het aanvragen van ondersteuning te verlagen.

Ook docenten noemen kleinschaligheid van de school en een inclusief klimaat in de klas als bevorderend voor het sociaal en schools functioneren van kinderen. Verder wijzen zij erop dat de leerlingenpopulatie niet te eenzijdig moet zijn. Als er te veel leerlingen met “een rugzakje” aanwezig zijn, lukt het niet om iedere leerling de aandacht te geven die hij of zij verdient.

De meeste docenten, vooral die uit het middelbaar onderwijs, zouden in het onderwijs graag meer aandacht zien voor financiële educatie. Daarnaast willen ze zelf ook meer informatie over het thema armoede. Eén docent uit het primair onderwijs zou graag zien dat de procedure voor het inschakelen van hulp, bijvoorbeeld bij financiële problematiek, minder stroperig werd. Een docent uit het middelbaar onderwijs, ten slotte, adviseert om de bijdrage die school per leerling krijgt te verhogen, zodat daarvan voor iedere leerling een laptop of een tablet betaald kan worden.

Foto: Omar Ram op www.unsplash.com

5. Discussie

De uitkomsten van deze studie moeten met de nodige voorzichtigheid geïnterpreteerd worden. Om te beginnen hebben we het over een kleinschalig onderzoek met in totaal slechts 19 interviews. Daarnaast heeft de coronapandemie veel invloed gehad op de dataverzameling. In de eerste plaats was in de interviews met vooral de docenten de coronapandemie duidelijk aanwezig. De antwoorden waren sterk gekleurd door de ervaringen tijdens de lockdown. Wanneer het over kansenongelijkheid in het onderwijs ging, hadden docenten het al snel over ontbrekende mogelijkheden om thuis te studeren en over het uitlenen van laptops of Chromebooks.

Daarnaast was het voor de interviewers niet mogelijk om ouders en kinderen fysiek te ontmoeten. Alle interviews moesten via Teams worden afgenomen (met uitzondering van één gesprek, dat via de telefoon gevoerd werd). Vooral bij de interviews met kinderen heeft dit waarschijnlijk een rol gespeeld. Om te beginnen is het moeilijk om aanknopingspunten voor een gesprek over koetjes en kalfjes te vinden als je een huiskamer alleen via het scherm ziet. Dat leidde er weer toe dat de kinderen het prettiger vonden dat hun ouders bij het gesprek aanwezig bleven, hetgeen zeker van invloed zal zijn geweest op sommige antwoorden.

Daarnaast is het onderzoek uitgevoerd in Dinkelland en Tubbergen, twee relatief rijke plattelandsgemeenten in Twente. Die rijkdom neemt niet weg dat er in Dinkelland toch nog 250 kinderen en in Tubbergen 173 kinderen opgroeien in een gezin met een inkomen tot 120% van het wettelijk sociaal minimum (Hak & Ellens, 2019a en 2019b). Zoals we hieronder zullen zien heeft armoede in zo'n gemeente een ander karakter dan in arme wijken in grote of zelfs maar middelgrote steden. Een aantal zaken zullen overeenkomen, maar bevindingen kunnen zeker niet zo maar gegeneraliseerd worden naar de rest van Nederland. Met die beperkingen in het achterhoofd kunnen we voorzichtig wel een aantal opvallende zaken signaleren.

Armoede in Tubbergen en Dinkelland lijkt minder scherp dan in sommige arme wijken in grote steden. Dat heeft waarschijnlijk deels te maken met het feit dat er in de meeste gevallen minder sprake is van wat de Raad voor Volksgezondheid en Samenleving

(2020) “complexe ongelijkheid” noemt: ongelijkheid die betrekking heeft op meerdere levensgebieden tegelijk: geld, gezondheid, opleiding, veiligheid, leefomgeving en sociaal netwerk. De situatie van veel geïnterviewden lijkt eerder op wat Payne (2005) “situational poverty” noemt dan op intergenerationele armoede (Harper, Marcus & Moore, 2003). Met andere woorden: er is wel gebrek aan geld, maar dat werkt niet pervasief door op alle levensgebieden. Mensen zijn in de problemen gekomen door ingrijpende gebeurtenissen als echtscheiding, ziekte, verlies van werk, maar ervaren niet op alle levensgebieden kansenongelijkheid. Overigens geldt dit zeker niet voor alle plattelandsgebieden; zie bijvoorbeeld het onderzoek naar intergenerationele armoede in de Veenkoloniën (Sociaal Planbureau Groningen, z.j.).

Een andere reden dat armoede in Tubbergen en Dinkelland minder allesoverheersend is, is dat er geen sterke segregatie is tussen groepen met een verschillende sociaaleconomische positie. In heel Dinkelland bijvoorbeeld bestaat slechts 13% van de woningvoorraad uit sociale huurwoningen, tegenover 29% landelijk (It's Public, 2021a). Er zijn geen arme wijken. En zoals Boterman en De Wolf (2018) al lieten zien, bepaalt woonsegregatie in grote mate de segregatie van scholen. Het dorp Denekamp, de kern van de gemeente, kent vier basisscholen, maar de meeste kernen hebben maar één school. Tubbergen, de kern van de gelijknamige gemeente, heeft ook maar één basisschool. Elk van beide gemeenten heeft één (locatie van een) middelbare school. Kinderen van allerlei komaf zitten bij elkaar in de klas. Hornstra, Van der Veen, Peetsma en Volman (2015) lieten in een onderzoek onder basisschoolkinderen zien dat dit ten goede komt aan de leerprestaties van kinderen van praktisch opgeleide ouders. Doordat het aanbod aan sport en andere vrijetijdsactiviteiten eveneens beperkt is, komen kinderen elkaar ook buiten school voortdurend tegen. Kinderen leven dus niet in een omgeving waar ze alleen maar kinderen uit arme gezinnen tegenkomen. Mogelijk is dit gebrek aan segregatie een verklaring voor het feit dat in beide gemeenten relatief veel kinderen doorstromen naar het hbo of het wo, zelfs wanneer hun ouders een laag inkomen hebben. Aan de andere kant zien we echter ook dat er veel plattelandsgemeenten zijn waar juist weinig kinderen uit gezinnen met lage inkomens doorstromen naar het hbo en het wo. Tubbergen en Dinkelland zijn in dat opzicht dus niet representatief voor alle plattelandsgemeenten. In de drie noordelijke provincies, Zuid-Limburg en de zogeheten *bible belt* (de strook die loopt van Zeeland naar de kop van Overijssel) stromen juist heel weinig kinderen uit lage gezinnen door naar het hoger onderwijs (Lam, Jansen, Van de Kraats & Ravesteijn, 2021a).

Recent verscheen een artikel in De Volkskrant waarin op basis van gegevens van Lam, Jansen, Van de Kraats en Ravesteijn (2021b) vastgesteld werd dat kinderen uit arme gemeenten die op het platteland opgroeien relatief vaak een lager schooladvies krijgen dan op grond van hun eindtoets op de basisschool verwacht mag worden; vaker dan in de grote steden (Bouma & Ezzeroli, 2021). Wie de gegevens nader bestudeert, ziet dat in Tubbergen zowel onder advisering als over advisering weinig voorkomt. In Dinkelland is er wel relatief vaak sprake van onder advisering. Kijken we echter naar *wat* er dan geadviseerd wordt, dan zien we juist dat scholen in Dinkelland relatief vaak havo of vwo adviseren en in Tubbergen juist relatief weinig. Het beeld is dus diffuus.

Die geringe mate van segregatie heeft echter een keerzijde. Doordat armoede minder zichtbaar is, voelen ouders meer druk om hun kind niet buiten de boot te laten

vallen. Ze willen dan bijvoorbeeld liever niet dat school uitjes voor het kind betaalt. De interviews laten een voorbeeld zien waarin een school die druk onbedoeld zelfs nog versterkt door kinderen gezamenlijk hun verjaardag te laten vieren. Alle ouders geven aan dat de ondersteuning vanuit het kindpakket, de Stichting Leergeld en (soms) de verjaardagsbox een belangrijke steun in de rug vormt waarmee zij hun kind zo normaal mogelijk kunnen laten meedoen in de samenleving.

De kinderen die wij interviewden ervaren wel dat er verschillen in inkomen zijn met klasgenoten, maar ze lijken daar betrekkelijk weinig last van te hebben. Ze hebben een rijk sociaal leven. Contacten uit de basisschooltijd blijven bestaan, ook als het kind in de stad naar de middelbare school gaat. Alleen voor kinderen die al vanaf de basisschoolleeftijd in een andere plaats naar school gaan, omdat ze speciaal onderwijs volgen, is het moeilijker om een goed sociaal netwerk op te bouwen.

De kinderen lijken ook niet veel moeite te hebben met het feit dat andere kinderen duurdere spullen kunnen kopen. Sterker nog, ze zeggen dat ze kinderen die wel merkspullen kopen maar verwend vinden. Toch zou het ook kunnen dat er sprake is van internalisatie van de opvattingen van ouders. Dat komt overeen met de eerder genoemde observatie van een docent dat kinderen uit arme gezinnen ook graag mee willen doen met hun leeftijdsgenoten, maar zich daar dan meteen weer schuldig over voelen. Daarnaast zagen we in de interviews dat kinderen de zorgen en teleurstellingen van hun ouders (bijvoorbeeld in het contact met instanties) wel degelijk meekrijgen, ook wanneer ze zeggen heel tevreden te zijn met hun leven.

Leerkrachten lijken weinig overtuigd van de mogelijke effecten van armoede op het schools functioneren van kinderen. Zoals hierboven al betoogd zijn die effecten op het platteland ook minder sterk dan in de stad, maar opmerkelijk is wel dat ook docenten van middelbare scholen in wat grotere plaatsen die effecten niet zeggen te herkennen. Wel lijkt door de coronacrisis en de gevolgen van de lockdown bij velen het besef te ontstaan dat er toch wel gevolgen zijn voor het schools functioneren van kinderen. Docenten staan open voor informatie over kinderarmoede en over mogelijkheden voor ondersteuning. Bovendien wil een aantal van hen graag aandacht besteden aan financiële educatie, maar lijken ze niet op de hoogte van lespakketten die er al zijn.

Alle geïnterviewde leraren vinden dat hun school maatwerk levert in de ondersteuning van kwetsbare kinderen, of die kwetsbaarheid nu voortkomt uit hun sociaaleconomische positie of uit andere omstandigheden. De meeste ouders zijn dan ook tevreden over de school van hun kinderen. Toch zijn er ook wel punten van kritiek en is één ouder zelfs ronduit kritisch. Nu is het voor scholen ook niet gemakkelijk om maatwerk te leveren. Waar de ene ouder wil dat school haar actief benadert als er extra kosten zijn die zij niet kan betalen, wil een andere juist niet anders behandeld worden dan andere ouders. Het lijkt echter alsof scholen soms vanuit aannames werken over wat helpend zou zijn voor kinderen uit arme gezinnen. Hierboven haalden we al even het voorbeeld van het gezamenlijke verjaardagsfeest aan. In een ander interview vertelde een docent dat school de mogelijkheid bood om na de lessen onder begeleiding aan het huiswerk te werken, maar dat ouders dat dan niet nodig vonden. Hij had echter niet gevraagd naar het waarom van die weigering. Natuurlijk is het mogelijk dat een ouder het belang van huiswerkbegeleiding niet inziet, maar het zou ook goed kunnen dat het kind thuis moet zijn om op te passen terwijl de ouders werken of dat het folders moet rondbrengen omdat het gezin die inkomsten hard

nodig heeft. Juist bij gezinnen in armoede is communicatie essentieel om tot maatwerk te kunnen komen.

Een aantal scholen uit het onderzoek biedt de mogelijkheid om op school te werken aan het huiswerk, soms in aanwezigheid van een onderwijsassistent. Ze brengen hiervoor geen kosten in rekening. Daarmee spelen ze in op de trend dat steeds meer kinderen gebruik maken van huiswerkbegeleiding, bijlessen en examentraining. De uitgaven aan dergelijke vormen van schaduwonderwijs zijn tussen 1995 en 2017 gestegen van 22 miljoen naar 174 miljoen per jaar (CBS, 2019b). Leerlingen en ouders zien huiswerkbegeleiding en bijlessen als een mogelijkheid om te voorkomen dat kinderen blijven zitten of afstromen naar een lager niveau. Voor huiswerkbegeleiding en zeker voor bijlessen en examentraining moeten ouders meestal betalen. Dat is niet voor elke leerling een optie en daarmee werkt schaduwonderwijs, zoals het ook wel genoemd wordt, kansongelijkheid in het onderwijs in de hand (Elffers & Jansen, 2019; Inspectie van het Onderwijs, 2020).

Schoolkosten vormen een belangrijke bron van stress voor ouders. Daarbij gaat het met name om de kosten voor elektronische devices (op middelbare scholen) en voor schoolactiviteiten buiten het verplichte lesprogramma. Wat de kosten van laptops en tablets betreft wijzen Lusse en Kassenberg (2020) erop, dat scholen verplicht zijn om voor apparatuur te zorgen wanneer zij boeken geheel of grotendeels vervangen door digitaal lesmateriaal. Scholen mogen kosten in rekening brengen, maar als een ouder er voor kiest deze niet te betalen, dient de school hierin te voorzien. In ieder geval één ouder heeft niet die ervaring.

Wat de kosten voor bijzondere activiteiten betreft, pleiten Lusse en Kassenberg ervoor om deze zo veel mogelijk te beheersen, bijvoorbeeld door excursies dicht bij huis te organiseren. Daarnaast pleiten zij ervoor de vrijwillige ouderbijdrage zo veel mogelijk te beperken en de mogelijkheid te bieden om in termijnen te betalen. In ieder geval is voorspelbaarheid belangrijk. Ouders moeten vooraf weten waar ze aan toe zijn, zodat ze waar mogelijk kunnen reserveren voor kosten. Het moet niet zo zijn dat ze half december een betaalverzoek krijgen voor de kerstviering en een week later voor het skiën in Winterberg. Eén oplossing is om alle kosten voor dit soort activiteiten onder te brengen in de vrijwillige ouderbijdrage en dan de mogelijkheid te bieden om die in maandelijkse termijnen te betalen. Een andere optie is om aan het begin van het jaar een kalender mee te geven waarin alle extra kosten door het jaar heen vermeld staan. Ouders weten dan wat ze kunnen verwachten en kunnen zich daar op voorbereiden.

Schoolkosten voor arme ouders beperken kan ook door ouders met een hoger inkomen te vragen om vrijwillig een extra bedrag te betalen om zo een gezin met minder geld te helpen. Er zijn ouders die vrijwillig een dubbele ouderbijdrage betalen, zodat een gezin met een minimuminkomen vrijgesteld kan worden.

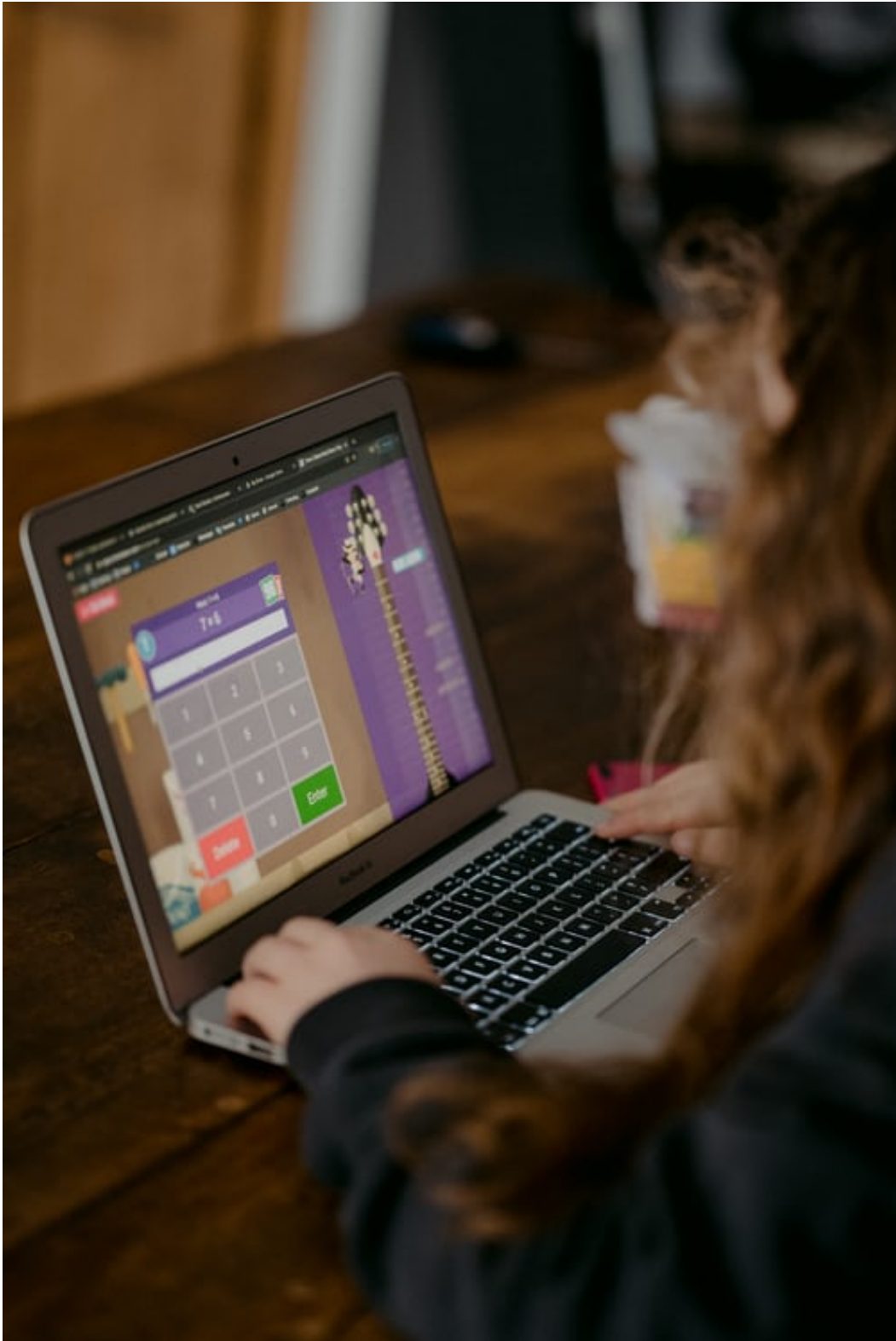

Foto: Annie Spratt op www.unsplash.com

6. Aanbevelingen

Wat zijn nu de praktische consequenties van deze resultaten en wat kunnen gemeenten, scholen en onderwijsinstellingen doen om kansenongelijkheid zo veel mogelijk tegen te gaan? In dit hoofdstuk volgt een aantal aanbevelingen die niet alleen interessant zijn voor de gemeenten waar het onderzoek plaatsvond, maar ook voor vergelijkbare plattelandsgemeenten.

6.1 Aanbevelingen voor gemeenten

Bied ruimhartige minimaregelingen

De kindvoorzieningen in de gemeenten Tubbergen en Dinkelland vervullen een belangrijke functie in het sociaal en schools functioneren van kinderen. Alle geïnterviewde ouders en kinderen waarderen de geboden ondersteuning zeer, al zijn er soms op details punten van kritiek. Dat kinderen over het algemeen een gezond sociaal netwerk hebben, is mede te danken aan de mogelijkheden die de kindvoorzieningen bieden. Juist werkende ouders met een laag inkomen geven echter aan dat het er om spant of ze wel of niet binnen de regeling vallen.

In Tubbergen en Dinkelland hanteert men een grens van 120% van het wettelijk sociaal minimum om te bepalen of een gezin voor ondersteuning in aanmerking komt. Dat is niet laag, maar zeker ook niet extreem hoog. De gemeente Amersfoort bijvoorbeeld hanteert een grens van 150% en Dordrecht van 140% (BCC, 2019).

Organiseer laagdrempelige activiteiten voor jongeren en kinderen

Hoewel de meeste kinderen, zoals gezegd, een gezond en uitgebreid sociaal netwerk ontwikkelen, is dat voor kinderen die al vanaf de basisschoolleeftijd buiten de gemeente naar school gaan minder gemakkelijk. Zij hebben niet automatisch de dagelijkse contacten met leeftijdsgenoten uit het dorp. Het zou de moeite waard zijn om te onderzoeken of er activiteiten te organiseren zijn waarmee deze contacten wel gestimuleerd kunnen worden.

6.2 Aanbevelingen voor welzijnsorganisaties

Bied informatie aan scholen

Hoewel niet alle docenten zeggen armoede als probleem te herkennen, zijn ze zeer geïnteresseerd in informatie over armoede en voorzieningen voor kinderen die in armoede opgroeien. Behalve over voorzieningen zou die informatie ook moeten gaan over het signaleren van en in gesprek gaan over armoede, zodat scholen in staat zijn om aan te sluiten op de wensen en behoeften van kinderen in armoede en hun ouders (zie ook paragraaf 6.3). Het verdient aanbeveling dat welzijnsorganisaties en (in het geval van Tubbergen en Dinkelland) armoedecoördinatoren het initiatief nemen om hierover met scholen in gesprek te gaan.

Bied ondersteuning aan scholen in het omgaan met armoede

Een stap verder is om scholen hulp aan te bieden om hun beleid inzake het omgaan met kinderarmoede te evalueren en waar mogelijk te verbeteren. De handreiking van Lusse en Kassenberg (2020) biedt in de vorm van het SOS-raamwerk (signaleren, ondersteunen en stimuleren) een handzaam kader om beleid te ontwikkelen en te verbeteren. Bovendien bevat de handreiking suggesties waar ook andere kinderen, die niet in armoede opgroeien, van kunnen profiteren.

Dit sluit aan bij de aanbevelingen van de Sociaal Economische Raad (2017), waar we in paragraaf 1.1. al naar verwezen. Welzijnsorganisaties zouden samenwerking moeten zoeken met scholen om hen zo te betrekken in de gemeentelijke keten van armoedebestrijding. Een punt van aandacht hierbij in plattelandsgemeenten is wel dat middelbare scholen vaak buiten de gemeente gevestigd zijn. Dat vraagt dan afstemming met de welzijnsorganisatie in die plaats. De kinderen die daar naar school gaan en hun ouders zijn natuurlijk wel burgers van de eigen gemeente en behoren op grond daarvan ook tot de doelgroep van welzijnsorganisaties in de eigen gemeente.

Ondersteun scholen bij het bevorderen van financiële zelfredzaamheid

Enkele docenten merken op dat ze behoefte hebben aan lesmateriaal rondom het thema financiën. Dat materiaal bestaat al, maar blijkbaar zijn docenten daar niet van op de hoogte. De jaarlijkse week van het geld kan een mooie aanleiding zijn. Wijzer in Geldzaken, het NIBUD, het Ministerie van Financiën en De Nederlandsche Bank hebben samen een website (<https://www.weekvanhetgeld.nl/>) ontwikkeld met materialen, afgestemd op verschillende leeftijden. Welzijnsinstellingen kunnen samen met scholen een programma ontwikkelen. Ook de Sociaal Economische Raad (2017) pleit hiervoor.

Aandacht in de klas voor geld kan voor kinderen die in armoede opgroeien pijnlijk zijn. We zagen al dat veel kinderen het liefst zo weinig mogelijk willen opvallen en zeker niet als “arm kind” in het middelpunt van de belangstelling willen staan. Het is zaak hier van tevoren goed over na te denken.

Zorg voor maximaal maatwerk bij het verstrekken van voorzieningen

Een enkele ouder vertelt dat ze bij het openen van het Sintpakket bij toeval ontdekte dat het spellen bevatte die haar kinderen al hadden. Ze is blij dat ze dat van tevoren ontdekt heeft, want ze zou het heel pijnlijk hebben gevonden wanneer dat pas bij het uitdelen van de cadeautjes aan het licht was gekomen. Overweeg of het organisatorisch mogelijk is om met een bestellijst te werken, waarbij ouders enkele weken van tevoren kunnen aangeven wat ze willen hebben of wat ze in ieder geval niet willen hebben.

Natuurlijk is het nog eenvoudiger om ouders gewoon geld te geven voor cadeaus. Dat neemt echter ook een deel van de charme weg. Bovendien wordt in veel gemeenten het speelgoed beschikbaar gesteld door donoren.

Geef heldere voorlichting

Lang niet alle ouders hebben het geld voor een abonnement op een krant. Kranten zijn dan ook waarschijnlijk geen goede manier om informatie te verstrekken over minimavoorzieningen. Eén ouder vertelt dat zij uit een lokaal huis-aan-huisblad te weten is gekomen dat ze in aanmerking komt voor financiële ondersteuning voor haar kind. Dat blad (“Op en rond de Essen”; <https://www.openronddeessen.nl/>) wordt volgens haar goed gelezen door ouders, vooral ouders met een klein inkomen. Zorg daarnaast voor duidelijke online informatie die ook toegankelijk is voor minder geletterde mensen. In Tubbergen en Dinkelland werkt men met heldere, aantrekkelijk vormgegeven websites (<https://www.meedoenintubbergen.nl/home> en <https://www.meedoenindinkelland.nl/home>) die in eenvoudige taal geschreven zijn en waar ouders gemakkelijk door de website kunnen navigeren naar de informatie die voor hun relevant is. Dit is echter niet in alle gemeenten het geval.

Sommige ouders schamen zich om een beroep te doen op minimavoorzieningen. Het kan helpen als de website al een eenvoudige rekenmodule bevat waar ouders hun inkomensgegevens kunnen invoeren om zo vast te stellen of ze in aanmerking komen voor ondersteuning. Dat zou de angst om te worden afgewezen kunnen verminderen en daarmee de drempel om een aanvraag in te dienen kunnen verlagen.

Hoe toegankelijk een website ook is, burgers moeten er wel eerst komen. Een manier om dat te bevorderen is om bijvoorbeeld op school posters te hangen met een QR-

code. Een link op de website van school is ook nuttig. Sommige gemeenten maken gebruik van zoekmachine-optimalisatie. Natuurlijk zijn aan dat laatste wel kosten verbonden.

6.3 Aanbevelingen voor scholen

Ontwikkel beleid

Het is belangrijk dat scholen nadenken over de vraag hoe zij er aan kunnen bijdragen dat leerlingen uit gezinnen met een laag inkomen maximaal mee kunnen doen. De eerder genoemde handleiding van Lusse en Kassenberg (2020) en het SOS-raamwerk kunnen daarbij behulpzaam zijn. Bij de ontwikkeling van dit beleid dienen ouders betrokken te zijn en niet alleen via de officiële overlegorganen. Het is immers goed mogelijk dat de ouders om wie het gaat geen deel uitmaken van deze overlegorganen. Ga dus ook op individuele basis met ouders in gesprek over wat hun wensen en opvattingen zijn.

Beperk de kosten

Een belangrijk onderdeel van dat beleid moet zijn hoe de school de activiteiten voor alle leerlingen toegankelijk houdt. Schoolkosten vormen voor de meeste ouders en ook voor een deel van de kinderen een bron van stress. Lusse en Kassenberg noemen in dit verband drie mogelijkheden: (1) het beheersen van de schoolkosten, (2) het beperken van de vrijwillige ouderbijdrage en (3) het attenderen op financiële steun.

Het gebruik van elektronische leermiddelen als laptops, chromebooks en tablets is niet meer weg te denken. Toch is de aanschaf van een goede laptop een forse investering, helemaal wanneer er meer dan één kind naar het middelbaar onderwijs gaat (in het primair onderwijs worden elektronische leermiddelen vaak door school verstrekt). In ieder geval is het zaak om te voorkomen dat een kind, wanneer het van de ene locatie naar een andere gaat, opnieuw een device moet aanschaffen. Een laptop of tablet wordt niet als leermiddel gezien en hoeft dan ook niet door school te worden vergoed. Wanneer een ouder deze niet wil betalen, ook niet via de ouderbijdrage, dan moet de school wel met een oplossing komen (VO-raad, 2016). Uit de interviews komt het beeld naar voren dat niet iedere docent hiervan op de hoogte is en dat ouders zich onder druk gezet voelen om alsnog een laptop of tablet aan te schaffen. Helemaal ernstig wordt het wanneer het kind zich in het bijzijn van anderen aangevallen voelt op het feit dat het niet de juiste device heeft. Het is daarom belangrijk dat alle docenten op de hoogte zijn van de wet- en regelgeving op dit punt.

Ook andere uitgaven, zoals voor excursies, kunnen bezwaarlijk zijn voor ouder. Lusse en Kassenberg (p. 30) roepen op om “pragmatische en creatieve oplossingen” te vinden, bijvoorbeeld door bij excursies dicht bij school te blijven en niet te overnachten. Als argument voor duurdere activiteiten geven scholen soms dat zij juist leerlingen uit arme gezinnen de mogelijkheid willen bieden om ervaringen op te doen die zij anders niet zo snel zouden hebben. Hoewel daar zeker iets voor te zeggen is moet school hier een zorgvuldige afweging maken. Het gevolg van die bijzondere ervaring mag niet zijn dat er thuis stress ontstaat over de financiën.

Hoewel de meeste scholen wel een potje hebben waaruit ze de kosten van excursies en andere activiteiten buiten de lestijd kunnen vergoeden, vindt een deel van de ouders het

erg vervelend om hier een beroep op te doen. Ook kinderen vinden het gevoel een uitzondering te zijn niet prettig.

Kritisch kijken naar de noodzaak van bepaalde uitgaven kan er toe bijdragen dat de vrijwillige ouderbijdrage beperkt blijft. Daarnaast is het goed om actief de mogelijkheid aan te bieden om de ouderbijdrage in termijnen te voldoen, bijvoorbeeld door een mededeling op de schoolwebsite of in de schoolgids. Belangrijk is dan wel om dit ook aan de financiële administratie door te geven. Ouders vinden het erg vervelend om voortdurend betalingsherinneringen te blijven ontvangen.

Zorg voor voorspelbaarheid van uitgaven

Eén ouder in ons onderzoek vertelde dat ze liever een wat hogere vrijwillige ouderbijdrage wilde, dan telkens afzonderlijke bijdragen voor excursies, klassenavonden en dergelijke. Op die manier hoefde ze maar één keer per jaar om kwijtschelding te vragen. Niet alle ouders hebben even veel moeite met het vragen van kwijtschelding, dan wel een vergoeding door school van de extra kosten. Belangrijk is om in ieder geval te zorgen voor voorspelbaarheid. Bedenk voorafgaand aan het schooljaar welke bijzondere activiteiten je wilt organiseren, welke kosten daaraan verbonden zijn en informeer ouders daarover. Op die manier kunnen ouders die het vervelend vinden om een beroep te doen op ondersteuning van school, zo veel mogelijk reserveren voor deze uitgaven.

Bied ouders de mogelijkheid om meer te betalen

De vrijwillige ouderbijdrage was in het schooljaar 2018-2019 voor het primair onderwijs € 52. Daar kwamen dan nog eens € 19 gemiddeld bij voor excursies en reisjes. De bedragen voor het VO variëren, afhankelijk van het onderwijsniveau (Suijkerbuijk, Van der Ploeg, Van den Berg, Bussink en Van der Ven, 2019). Tabel 4 laat dit zien.

Tabel 4

Gemiddelde ouderbijdrage en bijdrage voor extra activiteiten schooljaar 2018-2019 naar schooltype

	Vrijwillige ouderbijdrage	Extra schoolactiviteiten, zoals excursies en reisjes)
Primair onderwijs	52	19
Praktijkonderwijs	62	73
Vmbo	93	80
Havo	99	100
Vwo	101	114

Noot: Gemiddelde bedragen in euro's over alle leerjaren, inclusief scholen die niets in rekening brengen (naar Schoolkostenmonitor po, vo, mbo 2018-2019 door Suijkerbuijk, Van der Ploeg, Van den Berg, Bussink en Van der Ven)

Sommige ouders bieden aan om bovenop de vrijwillige ouderbijdrage een extra bedrag te betalen, zodat een ander gezin vrijgesteld kan worden van betaling. Scholen zouden deze mogelijkheid actiever en laagdrempeliger kunnen aanbieden op de website. Het gaat echter om forse bijdragen en niet iedere ouder is in staat dit bedrag te betalen, bovenop de eigen bijdrage. Scholen zouden echter ook de mogelijkheid kunnen bieden om een kleiner aanvullend bedrag te betalen, bijvoorbeeld 10 of 20 euro, of 5 euro per maand. Wanneer

ouders gewezen wordt op deze mogelijkheid, is de kans groter dan ze er gebruik van maken.

Communiceer met ouders; werk niet vanuit veronderstellingen

De meeste docenten die wij interviewden voelen zich betrokken bij kinderen die in armoede opgroeien, ook al denken ze verschillend over de impact ervan. Scholen nemen echter vanuit goede bedoelingen soms maatregelen die ouders juist in een lastig parket brengen. We gaven in paragraaf 3.6.2. het voorbeeld van de gezamenlijke verjaardag, maar er zijn er meer. Mogelijk zijn deze initiatieven wel in de medezeggenschapsorganen besproken maar ouders van arme gezinnen maken daar lang niet altijd deel van uit. Het is belangrijk om initiatieven rondom schoolkosten, verjaardagsfeestjes, leermaterialen en devices ook met ouders in armoede te bespreken, ook al maken zij niet altijd deel uit van de formele medezeggenschapsorganen en ook al lopen de behoeften en wensen soms per gezin ook nog weer uiteen. Leerkrachten zouden hiervoor individuele ouders kunnen benaderen van wie zij weten dat zij van een krappe beurs moeten rondkomen. Daarnaast zouden scholen gericht ouders met een laag inkomen kunnen benaderen om lid te worden van medezeggenschapsorganen.

Ontwikkel een alternatief voor huiswerkbegeleiding

Door het toenemende gebruik van schaduwonderwijs dreigt een kloof te ontstaan tussen leerlingen van ouders die dat aanvullende onderwijs wel kunnen betalen en leerlingen uit armere gezinnen (Elffers & Jansen, 2019; Inspectie van het Onderwijs, 2020). Sommige scholen proberen daar iets aan te doen door leerlingen de mogelijkheid te bieden, op school huiswerk te maken. Soms is er zelfs een onderwijsassistent of een docent aanwezig. Net zoals bij iedere oplossing zijn ook hier bezwaren te bedenken. Het gevaar bestaat dat zo'n aanbod het imago krijgt van een "armenklasje", waar je als jongere niet gezien wilt worden. Toch is het een poging om in ieder geval iets van de kloof te dichten.

Een andere mogelijkheid, die niet te moeilijk te organiseren is, is dat een docent na lestijd nog even op school blijft om het nakijkwerk, de registratie of de lesvoorbereiding te doen. Door het gezellig te maken met een pot thee en iets lekkers kan een docent het voor leerlingen zelfs aantrekkelijk maken om te blijven. In het voortgezet onderwijs zou men zelfs kunnen afspreken dat elke dag een docent uit een andere sectie aanwezig is, zodat leerlingen die specifiek vragen bij een bepaald vak hebben daar kunnen aanschuiven. Dit vraagt echter wel een behoorlijke inspanning van docenten en niet iedereen zal in staat of bereid zijn die te leveren.

Een derde mogelijkheid is dat er een beroep gedaan wordt op gepensioneerde docenten of juist leraren in opleiding om dergelijke huiswerkklassen te begeleiden. Dit zou op school kunnen maar ook elders, bijvoorbeeld in samenwerking met het lokale welzijnswerk.

Besteed aandacht aan financiële geletterdheid

Scholen moeten al aan een groot scala aan onderwerpen aandacht besteden. Toch vinden zowel docenten, als ook leerlingen en hun ouders (Wijzer in Geldzaken, 2021) het belangrijk dat er op school aandacht besteed wordt aan het thema geld. Wijzer in Geldzaken heeft veel lesmateriaal ontwikkeld waarmee docenten zowel in het primair als in het voortgezet

onderwijs aan de slag kunnen (<https://www.weekvanhetgeld.nl/>). De handreiking van Lusse en Kassenberg (2020) biedt een overzicht van programma's die er op dit gebied zijn.

6.4 Tot besluit: de landelijke overheid

De landelijke overheid zou, behalve door het vergroten van bestaanszekerheid, op minimaal twee manieren een bijdrage kunnen leveren aan het bestrijden van kansengelijkheid als gevolg van armoede. Allereerst door scholen structureel de kosten van de aanschaf van een device te vergoeden (in ieder geval voor leerlingen in het voortgezet onderwijs) en in de tweede plaats door het voor scholen of welzijnsinstellingen mogelijk te maken om een toegankelijk aanbod aan huiswerkbegeleiding en bijlessen aan te bieden.

Al vijf jaar geleden pleitte de VO-Raad er voor om laptops en tablets die nodig zijn om onderwijs te volgen als leermiddelen te erkennen en dus kosteloos beschikbaar te stellen aan leerlingen (VO-Raad, 2016). Weliswaar zijn er nu regelingen voor vergoedingen voor kinderen uit gezinnen met lage inkomens, maar die verschillen erg per gemeente. Daarnaast zijn de bedragen niet altijd toereikend voor de aanschaf van een goede laptop of tablet. Eind 2020 heeft het ministerie extra geld uitgetrokken waarmee scholen ongeveer 60.000 apparaten kunnen aanschaffen voor kinderen die nog geen eigen laptop of tablet hebben. Dit zijn echter incidentele middelen, die verband houden met de coronacrisis (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, 2020).

Daarnaast zou het wenselijk zijn dat er middelen beschikbaar komen waarmee scholen en/of welzijnsinstellingen in staat gesteld worden huiswerkbegeleiding en bijlessen toegankelijk te maken kinderen uit gezinnen met lage inkomens. In sommige gemeenten bestaat die mogelijkheid al, bijvoorbeeld via de Stichting Leergeld. Dat is echter zeker niet overal het geval.

7. Literatuur

- Balmer, N., Pleasence, P., Buck, A. & Walker, H. (2006). Worried Sick: The Experience of Debt Problems and their Relationship with Health, Illness and Disability. *Social Policy and Society*, 5, 39-51. doi:10.1017/S147474640500271X
- BCC (2019). Laptop-subsidie: hoe worden scholieren vanuit gemeenten ondersteund bij de aanschaf van een nieuwe laptop? Beschikbaar op <https://www.bcc.nl/computer/laptop/onderzoek>
- Bos, J. & Verberk, M. (2021). *Ontwikkeling financiële positie kwetsbare huurders. Een onderzoek naar de ontwikkeling van de inkomsten en uitgaven 2010-2020*. Utrecht: NIBUD.
- Boterman, W. & Wolf, I. de (2018). Woonsegregatie bepaalt in grote mate schoolsegregatie. *Economisch Statistische Berichten*, 103, 536-539.
- Bouma, K. & Ezzeroli, N. (2021, 9 april). Is kansenongelijkheid in het onderwijs dan tóch geen typisch stadsprobleem? *De Volkskrant, Zaterdag*, p. 12-15
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2019a). Armoede en sociale uitsluiting 2019. Beschikbaar via <https://longreads.cbs.nl/armoede-en-sociale-uitsluiting-2019/>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2019b). Uitgaven van huishoudens aan huiswerkbegeleiding. Beschikbaar via <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2019/09/uitgaven-van-huishoudens-aan-huiswerkbegeleiding>
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2020a). *Schuldenproblematiek in beeld. Huishoudens met geregistreerde problematische schulden. 2015-2018*. Den Haag: CBS.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2020b). Vermogen van huishoudens in 2019 hoger door eigen woning. Beschikbaar via <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/42/vermogen-van-huishoudens-in-2019-hoger-door-eigen-woning>
- DIVA (z.j.). Aandacht voor kansarmoede. Beschikbaar via <https://diversiteitinactie.be/themas/sociaal-cultureel-bewustzijn/aan-de-slag-op-school/aandacht-voor-kansarmoede>
- EcoHuis Antwerpen. (2015). Herken jij signalen van armoede? Beschikbaar via <https://www.klasse.be/6806/kansarmoede-hoe-herken-je-de-signalen/>
- EcoHuis Antwerpen. (2017). “Ja, leraren kunnen kansarmoede aanpakken in hun klas.” Beschikbaar via <https://www.klasse.be/79504/je-kan-kinderarmoede-in-de-kleuterklas-aanpakken/>
- Elffers, L. & Jansen, D. (2019). *De opkomst van schaduwonderwijs in Nederland: wat weten we en welke vragen liggen er nog open?* Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Friese, S. (2019). *Qualitative Data Analysis with Atlas.ti*. Londen: Sage/

- Gemeente Dinkelland. (2016). Nota minimabeleid 2016. Dinkelland: gemeente.
- Gemeente Tubbergen. (2016). Nota minimabeleid 2016. Tubbergen: gemeente.
- Harper, C., Marcus, R. & Moore, K. (2003). Enduring Poverty and the Conditions of Childhood: Lifecourse and Intergenerational Poverty Transmissions. *World Development*, 31(3), 535-554. [https://doi.org/10.1016/S0305-750X\(03\)00010-X](https://doi.org/10.1016/S0305-750X(03)00010-X)
- Hoek, T. van der (2005). *Through Children's Eyes. An Initial Study Of Children's Personal Experiences And Coping Strategies Growing Up Poor In An Affluent Netherlands. UNICEF innocent working paper*. Florence, Italië.
- Hak, A. & Ellens, M. (2019a). *Evaluatie armoedebeleid gemeente Dinkelland 2018*. Groningen: KWIZ.
- Hak, A. & Ellens, M. (2019b). *Evaluatie armoedebeleid gemeente Tubbergen 2018*. Groningen: KWIZ.
- Hornstra, L., Veen, I. van der, Peetsma, T. & Volman, M. (2015). Does classroom composition make a difference: effects on developments in motivation, sense of classroom belonging, and achievement in upper primary school. *School Effectiveness and School Improvement*, 26(2), 125-152.
- Inspectie van het Onderwijs. (2020). De Staat van het Onderwijs. Beschikbaar via <https://www.onderwijsinspectie.nl/documenten/rapporten/2020/04/22/staat-van-het-onderwijs-2020>
- It's Public. (2021a). *Gemeente in beeld Dinkelland. Basisfeiten over gemeente Dinkelland op een rij*. Amsterdam: It's Public.
- It's Public. (2021b). *Gemeente in beeld Tubbergen. Basisfeiten over gemeente Tubbergen op een rij*. Amsterdam: It's Public.
- Katsnelson, A. (2015). The Neuroscience of poverty. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 112(51), 15530-15532. <https://doi.org/10.1073/pnas.1522683112>
- Lam, H., Jansen, M., Kraats, C. van de & Ravesteijn, B. (2021a). Kansenkaart Onderwijs. Hbo en hoger. Beschikbaar via <https://www.kansenkaart.nl/maps/hboplus>
- Lam, H., Jansen, M., Kraats, C. van de & Ravesteijn, B. (2021b). Kansenkaart Onderwijs. Schooladvies lager dan eindtoetsadvies. Beschikbaar via <https://www.kansenkaart.nl/maps/schooladvieslager>
- Luby, J., Belden, A., Botteron, K., Marrus, N., Harms, M. P., Babb, C., ... & Barch, D. (2013). The effects of poverty on childhood brain development: the mediating effect of caregiving and stressful life events. *JAMA pediatrics*, 167(12), 1135-1142.
- Lusse, M. & Kassenberg, A. (2020). *Omgaan met armoede op scholen. Handreiking voor po en vo*. Den Haag: Ministerie van SZW/Ministerie van OC en W.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (2020, 18 december). 60.000 extra laptops en tablets voor onderwijs op afstand. Beschikbaar via <https://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-onderwijs-cultuur-en->

wetenschap/nieuws/2020/12/18/60.000-extra-laptops-en-tablets-voor-onderwijs-op-afstand

Mullainathan, S. & Shafir, E. (2013). *Schaarste. Hoe gebrek aan tijd en geld ons gedrag bepalen*. Amsterdam: Maven.

Oude Groeniger, J. & Kamphuis, C.B.M. (2017). Cultureel kapitaal als verklaring voor sociaal-economische gezondheidsverschillen. *Tijdschrift voor Gezondheidswetenschappen* 95, 147–148.. <https://doi.org/10.1007/s12508-017-0045-6>

Payne, R. (2005). *A Framework for Understanding Poverty* (5e dr.). Highlands, TX: aha! Process.

Raad voor Volksgezondheid en Samenleving. (2020). Gezondheidsverschillen voorbij. Complexe ongelijkheid is een zaak van ons allemaal. Beschikbaar via <https://adviezen.raadrvs.nl/gezondheidsverschillen-voorbij/>

Sins, P. (2020, 23 december). Leren van verschillen. Beschikbaar op <https://didactiefonline.nl/blog/blonz/leren-van-verschillen>

Sociaal Economische Raad. (2017). Opgroeien zonder armoede. Den Haag: SER. Beschikbaar op <https://www.ser.nl/-/media/ser/downloads/adviezen/2017/opgroeien-zonder-armoede.pdf>

Sociaal en Cultureel Planbureau. (2019). Armoede in kaart 2019. Beschikbaar via <https://digitaal.scp.nl/armoedeinkaart2019/>

Sociaal Planbureau Groningen. (z.j.). Het voortduren en doorbreken van intergenerationele armoede. Beschikbaar via <https://sociaalplanbureaugroningen.nl/armoede/armoede-generatie-op-generatie/het-voortduren-en-doorbreken-van-intergenerationele-armoede/>

Sprundel, M. van (2020). Hoe armoede de hersenontwikkeling verstoort. Beschikbaar via <https://www.nemokennislink.nl/publicaties/hoe-armoede-de-hersenontwikkeling-verstoort/>

Stallen, M. (2017). Poverty and the Developing Brain. Beschikbaar via <https://behavioralscientist.org/can-neuroscientists-help-us-understand-fight-effects-childhood-poverty/>

Steketee, M., Nederland, T., Mak, J., Gaag, R. van der, Toorn, J. van den, Smits van Waesberghe, E., ... Eerden, S. van der. (2013). *Kinderen in armoede*. Utrecht: Verwey-Jonkerinstituut.

Suijkerbuijk, A., Ploeg, S. van der, Berg, E. van den, Bussink, H. & Ven, K. van der. (2019). *Schoolkostenmonitor po, vo, mbo 2018-2019*. Utrecht: Oberon.

VO-Raad. (2016, 6 september). Erken tablets en laptops als leermiddelen. Beschikbaar via: <https://www.vo-raad.nl/nieuws/erken-tablets-en-laptops-als-leermiddelen>

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2017). *Weten is nog geen doen. Een realistisch perspectief op redzaamheid*. Den Haag: WRR.

Wijzer in Geldzaken. (2021). Zo ouder, zo kind? Onderzoek over geldzaken onder jongeren en hun ouders. Beschikbaar via <https://www.wijzeringeldzaken.nl/platform-wijzeringeldzaken/publicaties/rapportage-onderzoek-wig-zo-ouder-zo-kind.pdf>

